

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

Islám v nejstarších českých cestopisech

Michaela Fialová

**Bakalářská práce
2008**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra religionistiky a filosofie
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Michaela FIALOVÁ**

Studijní program: **B6101 Filozofie**

Studijní obor: **Religionistika**

Název tématu: **Islám v nejstarších českých cestopisech**

Zásady pro vypracování:

Nejprve uvedu důvody cest českých šlechticů do oblasti Blízkého Východu a Afriky. Na základě zpracování níže uvedených cestopisů popíši a vysvětlím dobovou percepci islámu a muslimů, jejich vztahu k jinověrcům a k hodnotám zastávaným autory cestopisů. Každý cestopis bude zpracován jednotlivě, v závěru své práce cestopisy a jejich autory srovnám. Předmětem srovnání bude zejména ideová motivace autorů, případné shodné rysy a odlišnosti, jimiž se zpracované cestopisy vyznačují.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

J. Bečka, M. Mendel, Islám a česká země, Olomouc, 1998

M. Kabátník, Cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira, Praha, b.r.

V. Budovec z Budova, Antialkorán, Praha, 1989

J. Hasištejnský z Lobkovic, Putování léta páně 1493 k božimu hrobu vykonané

O. Prefát z Vlkánova, Cesta z Prahy do Benátek a otud potom po moři až do Palestiny podniknutá, Praha, 1947

Uvedená literatura je k dispozici v knihovně ÚVB a Afriky, v Národní knihovně a OÚ Akademie věd ČR.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Viola Pargačová

Katedra religionistiky a filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. ThDr. Ivan Štámpach
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

Souhrn

Cílem mé práce je zachytit obraz islámu ve vybraných českých cestopisech 16. století. Právě cestopisy byly ve středověku a raném novověku často jediným zdrojem informací o muslimech a od vzniku knihtisku byly jedním z nejoblíbenějších literárních žánrů přístupným všem vrstvám obyvatel. Díky nim si lidé v českých zemích, ač se jim nedostávalo přímého kontaktu s islámským světem, dovedli si o něm utvářet určité představy a stanoviska. V první kapitole se nejprve jen stručně zmíním o předchůdcích výše zmíněných cestovatelů, kteří o svém putování zanechali písemné zprávy, a poté vysvětlím důvody cest Čechů do islámských zemí Blízkého východu a severní Afriky. Následující, druhou kapitolu, věnuji výčtu literatury v českém jazyce, která přinášela informace o muslimském světě ještě před vnikem cestopisů. Ve třetí kapitole jednotlivě zpracuji každý cestopis, přičemž mě bude nejvíce zajímat autorova percepce islámu a muslimů. V předposlední kapitole se zaměřím na srovnání autorů cestopisů, zejména na jejich ideovou motivaci a shodné rysy. K objasnění poměrů v muslimských zemích v době návštěvy zmíněných cestovatelů, uvedu v závěrečné kapitole nejdůležitější historické události týkající se především Palestiny a Egypta.

Klíčová slova:

islám – muslimové – cestopisy – cestovatelé – čeští – 16. století – Palestina – Egypt

Summary

The aim of my work is to capture the image of Islam in selected Czech travel reports from 16th century. Travel reports are in the Middle Ages and early modern era is often the sole source of information about Muslims and from the emergence of book has been one of the most popular literary genres accessible to all classes of the population. With them, people in the Czech lands, though they were lacking direct contact with the Islamic world, able to shape some ideas and opinions. In the first chapter, the first only briefly mention about the forerunners of travellers, the above - mentioned, who are on their journey left a written report, and then explain the reasons for the Czechs in the ways of Islamic countries, Middle East and North Africa. The second chapter include literature in the Czech language, which brought information about the Muslim world before emergence travel reports. In the third chapter individually compose each travel reports, and I will be most interested in the author's perception of Islam and Muslims. In the penultimate chapter, the authors focus on the comparison travel reports, in particular their ideas motivation and same features. To clarify relationships in Muslim countries during the visit, above travellers, bring the final chapter in the most important historical events relating to Palestine and Egypt.

Keywords:

Islam - Muslims - travel reports - travelers - Czech – 16st century - Palestine - Egypt

Obsah

Úvod.....	7
1 Počátky českého cestovatelství.....	9
1.1 První cesty a cestopisy.....	9
1.2 Příčiny cest do muslimských zemí.....	11
2 Zdroje informací o muslimech před vznikem českých cestopisů.....	13
3 Jednotlivé zpracování cestopisů.....	21
3.1 Martina Kabátníka Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta.....	21
3.2 Jana Hasištejnského Putování k svatému hrobu.....	24
3.3 Cesta Oldřicha Prefáta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny.....	28
3.4 Kryštofa Haranta Cesta z království českého do Benátek, odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii.....	31
3.5 Příhody Václava Vratislava.....	40
4 Srovnání autorů.....	45
5 Události v muslimských zemích v období od 11. do 17. století.....	47
Závěr.....	54
Seznam použité literatury.....	55

Úvod

V dnešní době se západní veřejnost zabývá islámem většinou pouze jen ve formě tzv. islámského fundamentalismu či extremismu. Sdělovací prostředky nás v tom jedině utvrzují – bez ojasnění jakýchkoli souvislostí přinášejí zprávy o „islámských extremistech“, o „svaté válce proti Západu“, o atentátech na politiky nebo i na turisty. Tyto jednostranné informace napomáhají běžnému člověku vytvářet si zkreslenou představu o islámu, a vedou třeba až k neopodstatněnému strachu z terorismu. U nás tato „islamofobie“ měla například vliv na znemožnění výstavby mešit na některých místech republiky. Nejinak to bylo ve středověku a raném novověku. Asi do 18. století byl islám Čechy vnímán jako heretická syntéza křesťanství a židovství, o proroku Muhammadovi kolovaly skoro až fantastické příběhy, muslimské zvyklosti byly považovány za nestoudné, Korán byl považován za „vykradenou“ Bibli,...

Ve své práci se proto pokusím komplexněji pojmout většinu poznatků o islámské civilizaci z českých cestopisů vzniklých během 16. století. Právě cestopisy byly ve středověku a raném novověku často jediným zdrojem informací o muslimech a od vzniku knihtisku byly jedním z nejoblíbenějších literárních žánrů přístupným všem vrstvám obyvatel. Díky nim si lidé v českých zemích, ač se jim nedostávalo přímého kontaktu s islámským světem, dovedli utvářet určité představy a stanoviska.

Jako hlavní zdroj popisů muslimských zemí mi poslouží cestopisy poutnické, obzvláště pak cestopis *Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic*, ale i starších poutníků, jako byl - *Martin Kabátník*, *Jan Hasištejnský z Lobkovic* a *Oldřich Prefát z Vlkanova*. Vybraní autoři a jejich cestopisy sdílí jednu zásadní charakteristiku – byli, až na Martina Kabátníka, jenž byl členem Jednoty bratrské, katolíky, cestujícími v první řadě do Palestiny ke křesťanským poutním místům. Přihlédnu také k cestopisu *Václava Vratislava z Mitrovic*, který navštívil Osmanskou říši jako člen diplomatického poselstva.

V první části práce se pokusím vysvětlit, proč vlastně české cestovatele lákaly muslimské země a jen stručně nastíním předchůdce výše uvedených cestovatelů, kteří o svém putování zanechali nějaké ucelené zprávy. Druhou část práce věnuji výčtu literatury v českém jazyce, která přinášela informace o muslimském světě ještě před vznikem cestopisů. V nejobsáhlejší, třetí, kapitole představím postupně jednotlivé autory

spolu se základními informacemi o jejich cestopisech, a především se zaměřím na zevrubnou analýzu obrazu islámu v jednotlivých cestopisech. Tématem předposlední kapitoly bude srovnání autorů cestopisů, zejména jejich ideová motivace a shodné rysy.

Považuji za nezbytné také objasnit, jaká byla situace v muslimských zemích v době, kdy je výše zmínění cestovatelé navštívili, proto také v závěrečné kapitole přihlédnou k nejdůležitějším historickým událostem vztahujícím se obzvláště k Palestině a Egyptu. Soupis historických souvislostí odstartuji křížovými výpravami a zakončím hospodářskou krizí Osmanské říše na přelomu 16. a 17. století.

1 Počátky českého cestovatelství

1.1 První cesty a cestopisy

Nelze přesně určit, kdy Češi začali cestovat za hranice své země, protože první cesty byly anonymní. O nejstarších poutnících se dovídáme pouze ze záznamů kronikářů, kteří uvádějí pouze jejich jména, výjimečně se o nich stručně zmíní. Nejstarší cesty, na které se naši předkové vydávali, byly nejčastěji z důvodů politických, náboženských nebo správních. Jako příklad takového typu cesty může sloužit putování 14 českých knížat za pokřtěním do Řezna vykonané v 9. století. Zvláště velké oblibě se těšily poutě do Svaté země. Jako první tuto pouť vykonal pražský kanovník Asinus, řečený Osel, který šel ještě před rokem 1092 přes Uhry do Jeruzaléma.¹ V roce 1122 navštívil mimo jiné Svatou zemi Jindřich Zdík, v Jeruzalémě poznal premonstrátský řád a díky tomu došlo k založení strahovského a litomyšlského kláštera.²

Nemalou část tvořily také cesty za obchodem, řemeslem, za studiem nebo cesty válečnické. Byly to tedy cesty konané vesměs z praktických důvodů často spojené s touhou poznat něco nového „cizího“.

Cestopisná literatura u nás začala vznikat dávno poté, co se první poutníci vydávali na cesty. Středověký čtenář totiž neměl valný zájem o poznávání tohoto pozemského světa. Pozemský svět pokládal za cosi nereálného, jedinou dokonalou skutečností byl pro něj svět nadpozemský. Tím pádem zkoumat realitu se mu jevilo jako nesmyslné, jelikož vše bylo jednou a provždy dáno v Bibli. Proto se cestopisnému žánru otevírají dveře až s počátkem renesance, kdy je důraz kladen na individualitu a na reálný svět.

Před vynálezem knihtisku byly sepsány pouze dva cestopisy, opisovaly se ručně a kolovaly v rodinách a mnišských řádech. Prvním je *Deník panoše Jaroslava* a zachycuje cestu českého poselstva k francouzskému králi Ludvíku XI. vykonanou roku

¹ Myšlenkou cesty do Jeruzaléma se zabíral i sv. Vojtěch (zemř. 997), který bývá považován za prvního Čecha, který se plavil po moři.

² Cesty do svaté země. s. 243.

1464³. Druhý sepsaný cestopis nese název *Z Čech až na konec světa*, autorem je Václav Šašek z Bířkova, který popsal cestu po západní Evropě vykonanou v roce 1465 – 1467. Obě cesty byly čistě diplomatického charakteru uskutečněné na příkaz krále Jiřího z Poděbrad. Jiří se prostřednictvím těchto poselství snažil urovnat spory s papežskou kurií, ale také usiloval o dohodu mezi evropskými panovníky, aby zamezil vlivu papeže na světské záležitosti a také chtěl očistit Čechy od pomluv, které se šířily v západní Evropě. Bohužel dosáhl pouze obnovení dřívějších přátelských smluv s Francií.

Třetím naším cestopisem, již vytištěným jako kniha v roce 1539, je cestopis Martina Kabátníka. Ten se vydal na cestu na popudu Jednoty bratrské – najít někde na východě původní křesťanskou komunitu – „*způsob a řád první církve svaté tak, jakž písma svatá o tom vyprávějí*“, což se mu nepodařilo. Zato českému čtenáři přinesl poučení o Svaté zemi, Turecku a Egyptě. Pro většinu později vzniklých cestopisů byl už knižní výtisk samozřejmostí.

³Není příliš jasné, kdo je autorem deníku, jediný Jaroslav, který se účastnil poselství byl panoš Albrechta Kostky. Jaroslavovo jméno se totiž v deníku objevuje pouze ve třetí osobě a nikde není výslovně napsáno, že je jeho autorem.

1.2 Příčiny cest do muslimských zemí

Ze zemí Blízkého východu byla pro české cestovatele, stejně jako pro jejich západní kolegy, nejpřitažlivější Svatá země - Palestina. Motivace k těmto cestám byly zcela jistě náboženského charakteru. Touha poznat místa spjatá s životem Ježíše Krista, jeho apoštolů, ale i jiných svatých a tím si zajistit spásu, byla mnohem silnější než obavy z daleké, strastiplné cesty. Nebezpečí při putování do Svaté země českému poutníkovi hrozilo zvláště od roku 1593⁴, kdy Habsburkové válčili s Osmanskou říší, pod jejíž nadvládou byla mimo jiné⁵ i Palestina. Pokud by se prozradila příslušnost k nepřátelskému státu, hrozilo by nejen zajetí, ale i doživotní otročení. I přesto sem již od 11. století vykonávalo pouť nespočet Čechů, a to nejen katolíci, později i utrakvisté a členové jednoty bratrské. Středověcí Čechové nestáli vůbec pozadu za jinými Evropany v horlivosti, s níž se vydávali do Svaté země. Až husitské bouře ukončily cestování do cizích zemí. Tuto přestávku přerušil Martin Kabátník v roce 1491 a rok po něm Jan Hasištejnský z Lobkovic. Po více než padesáti letech (v roce 1546) nastupuje na cestu Oldřich Prefát z Vlkanova a po něm roku 1598 sám pan Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic. Všichni výše zmínění nám o své cestě zanechali ucelené písemné zprávy. I v tomto období se počet Čechů cestujících do Svaté země, rovnal jiným evropským národům a až bitva na Bílé hoře a následná éra znamenala přerušení cest.

Zcela jiného charakteru byly cesty diplomatické. Tyto cesty většinou podnikali vzdělaní lidé, kteří měli zájem poznat muslimskou společnost, zprávy o jejich cestách jsou tedy bohatým zdrojem poučení o islámu. Největšího rozmachu se těšily v 16. století, a to hlavně po roce 1547, kdy Ferdinand I. Habsburský pravidelně vysílal diplomatická poselstva do Turecka k sultánovi.

Jedním z nejvýznamnějších diplomatů byl bezesporu Václav Budovec z Budova. Několik let byl hofmistrem císařského velvyslanectví u dvora istanbulského sultána. Naučil se turečtinu a arabštinu, zajímal se o zvyky a náboženství obyvatel a zkoumal vztah Osmanů k jiným národům, hlavně k Íránu, Gruzii a Arménii. Z Konstantinopole si

⁴ Od roku 1593 do roku 1606 vedli Habsburkové s Turky tzv. dlouhou nebo také třináctiletou válku, při níž závěrečné boje probíhaly na území východní Moravy.

⁵ Osmanská říše byla jednou z největších a nejmocnějších říší v oblasti okolo Středozemního moře, existovala v letech 1299 až 1922 a během této doby zahrnovala oblasti Malé Asie, Balkánu, Černomoří, Blízkého a Středního východu a severní Afriky.

dopisoval se svým synem a s několika protestantskými učiteli. Díky J. Glücklichovi, který roku 1908 korespondenci vydal, se můžeme dozvědět něco z jejího obsahu. Svému synovi Budovec v dopisech podrobně popisuje islám, Muhammada a Korán, luteránskému teologovi Davidu Chytraeovi píše o Peršanech za vlády safijovské dynastie a o jejich válce s Turky, o Gruzii a o Tatarech apod. Po návratu do Čech sepsal svou polemiku s islámem nazvanou *Antialkorán*. V díle seznamuje se základními články Koránu a pokouší se je vyvrátit, tuto „larvu tureckého náboženství“ popírá pomocí odchylností od Bible. Muslimové jsou pro něj pouze nástroj ďábelského mámení. Budovec během stavovského povstání v roce 1620 jednal s tureckými diplomaty o pomoci stavům, díky tomu byl obviněn z propagace islámu a skončil 21. 6. 1621 na Staroměstském náměstí na popravišti.

Jednou z dalších příčin cest Čechů do zemí Orientu mohly být i cesty misionářské. První ucelená zpráva o cestě tohoto typu, poněkud pozdějšího data než jiné cestopisy, je od rytíře Jiřího Drázského z Dráchova, sepsaná v latině v roce 1697.

V 17. a 18. století podnikali jezuité mnoho misijních cest do muslimských oblastí, ale zajímali se více o stoupence různých směrů východního křesťanství, z jednoho prostého důvodu – podle šar'íi se odpadlictví od islámu trestá smrtí a usmrčen je zároveň i ten, kdo ke konverzi připravuje cestu.

2 Zdroje informací o muslimech před vznikem českých cestopisů

Český středověký vzdělanec neměl mnoho možností jak získat nějaké poznatky o islámu. K dispozici mu bylo jen několik děl, většinou překladů, které obsahovaly často dosti zkreslené nebo zcela vymyšlené poznatky.

Asi nejstarší zmínka o islámu v české literatuře pochází z 9. století ze staroslověnského spisu *Život Svatého Konstantina*, jehož autorem je nejspíš Konstantinův bratr Metoděj. Zmiňuje se o tom, že v Koránu se s úctou hovoří o Ježíši Kristu a jeho Matce Marii a dokonce obsahuje i některé jeho části přeložené z řečtiny.⁶ Pro muslimy používá název Agareni.⁷

První přímý střet s islámskou civilizací se Čechům naskytl prostřednictvím křížových výprav do Svaté země za účelem osvobození Božího hrobu. Pod vedením Vladislava II. se roku 1147 Češi zúčastnili druhé křížové výpravy vedené do Cařihradu přes Bospor k okraji Malé Asie k Doryleu, kde byla bohužel větší část výpravy pobita. Následné třetí křížácké výpravy, také neúspěšné, se zúčastnila už jen malá skupinka českých šlechticů pod vedením Přemyslovce Děpolda II.⁸

V době rozkvětu latinsky i česky psané literatury, v období vrcholného středověku, se začínají množit zprávy o islámu⁹, ve většině případů ale nejde o původní díla, nýbrž pouze o překlady a adaptace převzatých látek. Patří sem zvláště náboženské polemiky, jejichž původ sahá již do 8. století. Mezi takovéto polemiky vzniklé v českém prostředí, ovšem psané latinsky, patří například krátký spis českého bohoslovce a lékaře *Zdislava z Hradce Králové* z roku 1308.¹⁰ Ve 14. století byla do češtiny přeložena *Legenda Aurea* (Zlatá legenda) od Jakuba de Voragine, kde čtenář na mnoha místech

⁶ Ostřanský, Bronislav. „Odras islámu v českém písemnictví“. *Dingir* 1/2006. s. 14-16.

⁷ Pojmenování Agareni (popř. Hagareni) vzniklo podle Abrahamovy druhé manželky Hagar, matky Izmaela (Ismá'íla).

⁸ O těchto taženích se nedochovaly žádné česky psané zprávy, dozvídáme se o nich pouze z vyprávění z knihy Usáma bin Munkuze: *Kniha zkušeností arabského bojovníka s křížáky*. Odeon, 1971.

⁹ Ve 12. století vzniká i první překlad Koránu do latiny z pera anglického mnicha Roberta z Kettonu (Robert Ketenensis).

¹⁰ *Exhoratio ad Arabes et Hebreos de incarnatione Ihesu Christi (in memoriam felicitis regis Venceslai secundi)*

naráží na bezbožné „Saracény“¹¹, kteří v některých legendách tvoří pozadí, na kterém se pak lépe vyjímají zbožné skutky křesťanských svatých.

„... když se křižáci chystali obléhat Jeruzalém, zjevil se jednomu knězi velmi krásný mladík, prohlásil, že je svatý Jiří, velitel křesťanů a vyzval je, aby s sebou vzali do Jeruzaléma jeho ostatky, aby tak byl s nimi. Když se pak při obléhání Jeruzaléma neodvážili vystupovat po žebřících, protože Saraceni bránili hradby, zjevil se jim svatý Jiří v bílé zbroji s rudým znamením kříže a kynul jim, aby bez starosti vystupovali za ním a dobyli město. To jim dalo odvahu, města se zmocnili a Saracény pobili.“¹²

Rovněž středověká rytířská epika je sem tam prostoupena představami o islámu. Jedna z nich, *Vévoda Arnošt*, líčí pout' k Božímu hrobu, boj s fiktivním králem proti Saracénům, kteří do bitvy táhnou se svými modlami, mimo jiné i s modlou „Machometa“. Po křesťanském úspěchu jsou muslimové natolik uchvázeni rytířským chováním vítězů, že se „polepší“ a Arnošt se tak může dát do jejich služeb. Poněkud jiného ražení je světová kronika *Chronicon Martimiani* dominikána Martina z Opavy, kterou do češtiny přeložil Beneš Zámořský z Hořovic na přelomu 14. a 15. století. Čtenáři je zde předkládáno mnoho informací o islámu a jeho zakladateli.¹³

Jedním z nejrozšířenějších a nejobsáhlejších pramenů, ze kterého mohli Češi čerpat informace o islámu, je *Cestopis tak zvaného Mandevilly*, přeložený z němčiny kolem roku 1400, český překlad byl pořízen mistrem Vavřincem z Březové. Autorem cestopisu byl nejspíš lutyšský lékař Jean de Bourgoigne, svou knihu vydal pod pseudonymem Mandeville proto, že je kompilátem mnoha jiných cestopisů¹⁴, a také proto, že o Bourgoigneovi je známo, že dlouho působil v Lutychu a neměl tedy kdy cestovat. Je pouze nadaným lhářem, který možná ani „nevytáhl paty z domu“. Přesto ale se jeho dílo stalo doslova bestsellerem.

Ve vyprávěních o víře muslimů, které nejčastěji nazývá „pohany“, a o jejich zvycích mají kupodivu převahu pravdivá tvrzení. Hovoří o vztahu muslimů k Ježíši Kristu a jeho matce Marii, o představě ráje, o prorocích, o vztahu ke křesťanům, o Koránu. Uznává, že: „...vieřie v některé kusy jako i my.“¹⁵ Ovšem v líčení příběhů

¹¹ Ve středověké Evropě se pro Araby vžilo pojmenování Saraceni. Název vznikl nejpravděpodobněji zkomolením arabského slova *šarqijín*, „orientálci“ nebo z řeckého pojmenování jednoho z arabských kmenů *Sarkenoi*.

¹² Voragine, J. *Legenda Aurea*. s. 150.

¹³ Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T.. *Islám v srdci Evropy*. s. 159-161.

¹⁴ Převážně čerpá z cestopisu Odorika z Pordenone.

¹⁵ *Cestopis tzv. Mandevilla*. s. 168.

z Muhammadova života si často úplně vymyslí, nebo alespoň překrucuje tradované příběhy:

„.... Machomet rád se jest opíjel až do němoty a od zemdenie padal; a k výmluvě toho říekal, by anjel Gabriel mluvil s ním v ta doby a s tak velikým bleskem přišel, že by jeho přirozenie snésti toho nemohlo, a proto že musil padnúti.“¹⁶

Připomíná také legendárního mnicha Sergia, který údajně sváděl Muhammada k herezím.

Často mluví o říši kněze Jana a tvrdí, že se nachází v zemi „jenž slove veliká nebo vysoká Indie“.¹⁷ Libuje si v popisech lidských zrud, se kterými se na cestách setkává, jako jsou např. kykloповé – lidé s jedním okem na čele, jednonožci – lidé, kteří mají pouze jednu nohu, která je tak široká, že když ten člověk leží naznak, dá stín všemu životu, (tito lidé prý žijí na území dnešního Maroka a Alžírsko)¹⁸, lidé s psí hlavou, lidé pojídající sami sebe aj.

Dalším, ovšem značně reálnějším zdrojem poznání Orientu, je cestopis benátského kupce Marca Pola *Milion*. Český překlad byl zhotoven ve stejné době jako překlad Mandevilly, ale jeho ohlasu už nedosáhl.

O muslimech Polo nepřináší mnoho zpráv, pouze uvádí, ve kterých zemích a městech se s nimi můžeme setkat a většinou o nich hovoří jako o zlých a špatných lidech. Nenazývá je jak Mandevilla „pohané“, nýbrž užívá pojmenování „saraceni“. Čtenář se nedozvídá vůbec nic o jejich zvycích a víře. Vypráví pouze příběh o legendárním Starci z hory – imámu Alá'u'd-dín Muhammadovi – hlavě ismá'ílovců¹⁹ v letech 1220-1250.²⁰

Ke středověkému čtenáři se také mohl dostat cestopis františkánského misionáře *Oldřicha Čecha z Portu Naonis* (latinsky Odoricus Boemus de Portu Naonis, italsky

¹⁶ *Cestopis tzv. Mandevilla*. s. 170.

¹⁷ Zde asi Habeš, která byla označována jako Prostřední Indie. Kněz Jan byl podle středověké legendy křesťanský kněz ve 12. století kdesi v Asii. Pověst o knězi Janu vznikla ze starého křesťanského vyprávění o Janu Evangelistovi, který nikdy nezemřel a založil kdesi říši blažených. Postupem času se okolo kněze Jana vytvořilo množství legend a mnoho středověkých dobrodruhů a cestovatelů se vydávalo jeho říši hledat.

¹⁸ *Cestopis tzv. Mandevilla*. str. 101.

¹⁹ Ší'itská extremistická skupina, která své jméno odvozuje od staršího, předčasně zemřelého, syna šestého imáma Dža'fara as-Sádiqa, Ismá'íla. Skupina se také označuje jako sab'ija „skupina sedmi“, podle počtu „viditelných imámů“, ke kterým se hlásí a také podle čísla, které hraje významnou úlohu v její věroučné a organizační stavbě. Někteří její stoupenci pokládají za posledního imáma a očekávaného mahdího Ismá'íla, jiní jeho syna Muhammada. (Kropáček, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. s. 191)

²⁰ Polo, Marco. *Milión*. s. 90-92.

Odorico de Pordenone). Objevil se záhy po návratu Marca Pola. Jeho otec byl údajně český bojovník z posádky Přemysla Otakara II. v italském Pordeone.²¹ Roku 1314 nebo 1318 se Odoric vydal na cestu z Padovy do Cařihradu, odtud do Persie, Iráku a do Indie až do Číny a zpět přes Tibet²² a Sýrii. Svě zázitky z cest nadiktoval latinsky řádovému spolubratru Vilémovi de Solagne. V dnešní době existuje 73 prepisů Odoricova cestopisu, z toho 47 jich je v původním latinském znění, 18 je překladů italských, 6 francouzských a 2 německé, český překlad byl pořízen až roku 1998.²³ Jeho cestopis je kvalitní a seriózní oproti jiným z tehdejší doby, protože jak sám udává, píše pouze o tom, co sám viděl, nebo co slyšel od hodnověrných lidí.²⁴

Neméně významnou událostí při utváření si názoru a postoje vůči muslimům byl také nájezd Tatarů na Moravu v roce 1241, kdy vyplenili velkou část severní Moravy a Slezsko. Tato příhoda se vryla do místního folklóru natolik, že ještě dnes obyvatelé pečou cukrovinky tzv. „štramberské uši“ na památku bojů s Tatary.²⁵

V době husitství nevznikl v českém prostředí žádný spis, který by se alespoň z části věnoval islámu, nacházíme jen několik málo nepatrných zmínek v dílech nejvýznamnějších autorů tohoto období, jako byl Jan Hus nebo Jan Rokycana. Hus ve *Výkladu desatera Božieho prikázanie* hledá paralelu k nešvarům katolické církve v islámu, ale na druhé straně ve *Spisech kostnických* poukazuje, že muslimové mohou být v některých věcech příkladem pro špatné křesťany – ve své zbožnosti, v úctě k Panně Marii apod.²⁶

Jedna z prvních knih vydaná knihtiskem v roce 1498, je krátký spisek, dnes nazývaný, *Život Muhammadův*. Byl přeložen z populárního cestopisu mohučského kanovníka Bernharda z Breidenbachu Adamem Bakalářem. Bakalář zároveň přeložil

²¹ Pordeone (tehdy Portus Naonis) bylo v letech 1270-1276 součástí Českého království. Mnoho znalců prvních středověkých cestopisů jako byli H. Yule, H. Cordier, P. Grousset a V. Zahn považují Odorica za Čecha. Dokládají to latinským záznamem jeho současníka, kronikáře Johannese Victoriense: „*V onom čase jakýsi bratr jménem Ulricus – potomek muže, kterého král Otakar ustanovil strážcem Pordenone – z řádu menších bratří, který dlouhý čas dlel v krajinách zámořských, aby šířil víru, když se vrátil, mnoho podivuhodného přinesl.*“ Nebo také bubenský kronikář Anonymus, píše, že „*otec Odorikův byl jedním z žoldnů ve službách krále českého Otakara.*“ Naproti tomu italsí historici považují Odorica za Itala. (Kunský, J. *Čeští cestovatelé I.* s. 31-33.)

²² Snad jako první Evropan prošel Tibetem a popsal Lhasu.

²³ V roce 1944 vyšlo česky pouze několik úryvků z Odoricova cestopisu v časopise *Širým světem* od Karla Hrdiny. Až v roce 1998 František Gel a Rostislav Kocourek přeložili Odoricův cestopis pod názvem *Cesta do říše Velkého chána (1316-1330). Popis východních krajů světa.*

²⁴ Kunský, J. *Čeští cestovatelé I.* s. 31-44.

²⁵ Ostřanský, Bronislav. „Odras islámu v českém písemnictví“. *Dingir* 1/2006. s. 14-16.

²⁶ Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T.. *Islám v srdci Evropy.* s. 183-184.

ještě jednu část cestopisu a vydal ji pod názvem *Traktát o zemi Svaté*. Fakt, že jeden z českých prvotisků je dílo o životě proroka Muhammada, svědčí o tom, že čeští čtenáři měli zájem o islám. Bohužel příslušné literatury na toto téma bylo u nás oproti jiným evropským zemím stále pomálu.

Od bitvy u Moháče roku 1526, kdy Osmanští Turci obsadili Uhry a neostýchají se postupovat dál, téměř až na Moravu, vzrůstá mezi českým lidem nenávisť vůči všemu islámskému. Nemalý vliv na to měly i dobové „noviny“²⁷, které přinášely řadu propagandistických článků, které měly podněcovat k boji proti „ouhlavnímu nepříteli“, anebo přinášely rady, jaký postoj zaujmout k turecké expanzi. Dokonce i některá tehdejší divadelní představení přilévala „olej do ohně“. Jako příklad může posloužit drama českého šlechtice *Jana Zajíce z Házmburka* – nebozí křesťané jsou při hostině napadeni Turky, dochází k vraždění, znásilňování, odvlékání do otroctví, vypalování vesnic, někteří duchaplní křesťané se stáhnou na zámek, odkud nakonec Turky porazí.²⁸

Turecká problematika měla i obrovský vliv na lidovou slovesnost a na kramářské a jarmareční písně, zvláště pak od bitvy u Moháče roku 1526.²⁹ Jako reakce na moháčskou bitvu vznikla píseň – *O nešťastné bitvě a porážce Uhruo od národu tureckého učiněné a o smrti velmi smutné a žalostivé slavné paměti krále Ludvíka jeho milosti*:

*„Ach křesťané, znamenejte,
nepravostí již nechajte,
neb rána Boží jde na nás
a pokušení v tento čas.*

*Buoh se rozhněval pro zlosti,
pro výstupky, nepravosti,
zbudil Turky, Saraceny,
Machometské Agareny.*

Člověk jest neslýchal toho,

²⁷ Nebyly to ještě noviny v dnešním slova smyslu, byly to spíše tištěné novinové letáky, vycházející nepravidelně. Nejčastěji přinášely informace o politických, náboženských a válečných událostech. V 16. století byly jejich hlavními tématy objevení Ameriky, turecké války a náboženské spory ve střední a západní Evropě. Vedle textu byly tyto „noviny“ doplněny obrázky, básněmi, písněmi a veršovanými průpovídkami tak, aby byly co nejsrozumitelnější i pro lidové vrstvy obyvatel.

²⁸ Mendel, M., Ostřanský, B., Rataj, T.. *Islám v srdci Evropy*. s. 189-190.

²⁹ Bitva u Moháče je zásadním mezníkem v českých dějinách. Uherská armáda vedená mladým českým králem Ludvíkem Jagellonským byla Turky poražena a sám Ludvík v bitvě padl. Tím zanikla jagellonská vládnoucí linie a na český trůn nastoupili Habsburkové. Díky porážce u Moháče se Osmanským Turkům otevřela Uherská nížina a tím se dostali až k hranicím českých zemím. Tento stav trval asi 150 let.

*kterak ukrutenství mnoho
již nad křesťany provádí,
mordují, berou a škodí.*

*Dáni jsme jim v pohanění
pro naše všech vystupení,
rouhá se jméno našeho
Boha ukřižovaného.*

...

*Již ženy a neviňátka,
děti a malá robátka
mordují je bez lítosti
pro výstupky, naše zlosti.*

...

*Izmahenóm, Agarenóm,
těm pohanón Saracenóm,
toho času pohřichu
nemát nám býti do smíchu.*

*Když leta spasitedlného
tisíciho pětistého
dvacátého a šestého
den stětí Jana svatého.*

*Ludvík, král slavné paměti,
neráčiv na to hleděti,
co sú Turci provodili,
zámky brali a škodili*

*množství toho velikého
nestraše se tureckého,
jichž bylo dvakrát sto tisíc,
málo je váže neb nic,*

*na ně se jest směle oddal,
statečně co rek bojoval,
napomínal vojska také,
ať by oni víry svaté*

*ovšem již neopouštěli,
ale tu naději měli,
že odplata bude za to
dražší nežli stříbro, zlato.*

*Pohan Semelín Turecký,
císař pyšný saracenský,*

*více nepravú chytrostí
nežli sílu, upřímností*

*králi odpíral a děly,
jichž velký počet měli,
a tu jest vzal své skončení
s jinými, jimž počtu není.*

...
*Že sme zhřešili, to známe,
toběť se vinni dáváme,
naložíš laskavě s námi
a slituje se nad námi,*

*konec učíň Saracénom,
ukrutným všem Agarénom,
ať tě Boha svého znají
a Machometa nechají*

*Turci jiní národové,
opustíc své bludy mnohé,
tebe chvále jediného
pastýře převýborného.*

*Nedávejž nás v posměch dále,
ale daj nám dobrého krále,
aby bránil víry svaté,
bludy kazil jedovaté,*

*faleš, každú neupřímnost,
nevěru a licoměrnost,
jsa pilen spravedlnosti,
královny všech jiných cností.*

*Dobré miloval, zlé kazil
a o to se nejvíce snažil,
by království rostlo české
v jednotě, víře křesťanské.*³⁰

Vlivem těchto událostí a nedostatku informací nemůžeme mít českému lidu za zlé, že k islámu zaujímal nepřátelská stanoviska, že muslimy považoval za barbary a pohany, a jejich zvyklosti za amorální. I prostý negramotný člověk si již v této době mohl utvářet určitá stanoviska ohledně islámu, ale to pouze z vlastních zkušeností při boji s Osmanskými Turky nebo právě díky výše zmíněným divadelním představením,

³⁰ Scheybal, Josef, V. *Senzace pěti století v kramářské písni*. s. 93-94.

popřípadě z dobových letáků apod. Nejen prostí poddaní, ale i vzdělanější část národa, si spojovala islám pouze s Osmanskými Turky.

3 Jednotlivé zpracování cestopisů

3.1 Martina Kábátníka Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta

Martin Kábátník byl snad obchodníkem se sukny, kožišníkem nebo kloboučnickem. Z náboženských důvodů se přestěhoval z Prahy do Litomyšle, kde se stal měšťanem. Býval utrakvistou, ale „že jest svědomí svého při náboženství kněžském uspokojiti nemohl, i hledal, zda by toho dojíti mohl při bratřích, i došel toho, že jest také bratrem byl“³¹. Spolu s dalšími třemi bratry českými³² byli vysláni na východ hledat „„způsob a řád první církve svaté tak, jakž písma svatá o tom vyprávějí““. Hlavním sponzorem cesty byl královský mincmistr pan Bohuš Kostka s Postupic, jeden z předních bratří, a mnoho „dobrých i urozených lidí“.

Na cestu se společně vydali 1. března 1491 přes Moravu, Slezsko, Polsko, východní Halič a Valašsko do Cařihradu, kde se rozdělili. Kábátník si na cestu přibral tovaryše, žida, který „jest uměl rousky, takže sem s ním uměl smluviti“³³, přeplavil se přes Bospor a dále putoval přes Bursu, Ankaru a Kaysei do syrského Halebu, poté přes Homs do Damašku a do Jeruzaléma (zde pobyl 3 týdny) a nakonec už jen sám do „Ejipta“ (Káhira), kde setrval 20 dní. Domů se vracel přes Jeruzalém a Turecko stejnou cestou, do Litomyšle dorazil v listopadu 1492.

Své zážitky z cest nadiktoval kolem roku 1500 svému příteli litomyšlskému písaři Adamu Bakaláři, jelikož sám byl „člověk ve školním umění neučený“³⁴. Bakalář doplnil cestopis předmluvou, kde vysvětluje důvod cesty a také dodává leccos o Kábátníkovi samém. Je dosti obdivuhodné jak si dokázal vše zapamatovat, když neuměl psát a nemohl si tedy dělat poznámky. O vlastním poslání cesty se Kábátník nezmiňuje, Bakalář pouze v úvodu uvádí, že „co pak tam sjednali, to těm, kteříš je poslali a na to náklad učinili, vrátivše se, vypravovali“³⁵. Ač vlastní smysl cesty zřejmě nesplnil, jeho cestopis je přínosem v poučení o Svaté zemi, Turecku a Egyptě. Kromě popisu posvátných míst si všímá i života kolem sebe, samozřejmě se také dopouští omylů, ale

³¹ Prášek, Justin Václav, Dr.. *Martina Kábátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491-92.* s. 4.

³² Bratr Lukáš, Mareš Kokovec stavu rytířského a „nějaký Kašpar z Marek“.

³³ Prášek, Justin Václav, Dr.. cit. dílo. s. 52.

³⁴ Tamt. s. 3.

³⁵ Tamt. s. 4.

na druhé straně je vyvažuje poznatky týkajícími se státních zřízení míst, kudy procházel, života obyvatel a způsobu jejich obživy, fauny a flóry. Jelikož nezná žádné starší cestopisy, vypravuje jen o tom, co sám viděl a zažil.

Kábátník, poněvadž je obchodník, věnuje se spíše praktickým věcem. O islámu přináší jen málo poznatků. Nepřichází ani s žádným zajímavým příběhem z života proroka Muhammada. Spíše často upozorňuje na to, jak jsou křesťané, ale i židé, žijící na muslimském území utiskováni:

„ V Jeruzalémě křesťané a Židé žádné zvláště nemají než úzkost velikou. Křesťanů jest málo, než Židů mnoho, a ty divně a rozličně pohaní trápí, a když se kterému Židu dům oboří, jiného jemu stavěti nedají, leč sobě to místo u svého pána zase dostati draze koupí. Také svých domův vlastních sobě opravovati nesmějí, neb jim toho pohané brání, a to proto, aby je trápili. Také když dlouho dešť neprší, tehdy pohaní seberou se, mezi Židy a křesťany jdou a roztlukou jim nádoby s vínem i jiné potřeby, kdež, co najdou, dávajíce jim vinu, že pro ně Bůh deště nedává, že jsou pohaní a že víno pijí ... Také slyšel jsem, že Arabové, totižto pohané, praví, že žádného hříchu před bohem z toho nemají, což Židům zlého činí.“³⁶

Ale pokud by se rozhodli dát na jejich víru, měli by se lépe:

„ ...každého takového Turci přijmou a k němu se přívětivě mají, lásku k němu okazujíc, dávajíc jemu peníze i jiné pomoci jemu činíc. Jakžto k němu milost má, tak se i dary k němu ukazuje. Jakož se mnozí na tureckou víru dávají, a což jsem rozuměti mohl, že nejvíce proto, aby peněz dosti měli.“³⁷

Rovněž ale i líčí několik zajímavostí z života a zvyků těchto „pohanů“. V Konstantinopoli si pochvaluje veliké lázně a obdivuje, jak muslimové dbají na čistotu těla. Při návštěvě turecké Bursy vzdává holt honosné mešitě. Obdivuje také luxusní zařízení paláců a je unesen množstvím a rozmanitostí zboží na trzích.

Často se zmiňuje o muslimském zvyku nepít alkohol, a to hlavně v situaci, kdy by rád požil vína, ale není mu přáno. „... než nesměli smy se na ně ptáti pro Arapy, totižto pro mouřeníny, neb ho sami nepijí a jiným za zlé mají, kdo by je pili...“³⁸

Nelíbí se mu, že ti „pohané“ mají pod vlastní samosprávou některá posvátná místa křesťanů, a vpustí je tam jen za poplatek.

„Pohané, totiž mouřeníni tomu brání a nikoli darmo nepustí, neb jest v moci jich a hrobu Pána Krista nejlíp pohané požívají. Než poutníkům v něm sloužití dopouštějí,

³⁶Prášek, Justin Václav, Dr.. *Martina Kábátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491-92.* s. 40-41.

³⁷Tamt. s. 10.

³⁸Tamt. s. 19.

*než jisté peníze míti musí, kdož chce při službě býti a hrob Pána Krista viděti; netoliko, aby penězi několika odbyl, než několika zlatými, jinak nic, to jistá věc bez pochybení.*³⁹

Dokonce křesťanům, ale i židům bourají kostely a „*nic nového Arapi nedají křesťanům ani Židům stavěti až do té chvíle a již na tom místě není než kámen veliký*“.⁴⁰

Podivuje se nad tím, proč nikde na věžích nemají zvony, ale vůbec ho nezajímá z jakého důvodu tomu tak je. „*...jest věž veliká a znáti, že byly na ní zvonové, ale již jich není, aneb již nikdež v těch zemích pohanských zvonův nemají, aniž jsem jich kde viděl ani slyšel.*“⁴¹

Z četby Kabátníkova cestopisu je zřejmé, že k muslimům nezaujímá zrovna přátelské stanovisko. Jednak je má za zlé pohany, kteří křesťanským poutníkům všelijak ztěžují jejich už tak dost náročnou cestu k posvátným místům, tak i za trýznilce, těch kteří žijí na jejich území a nepřijali jejich víru. O islámském náboženství neměl příliš jasno, jednou ho nazývá „víra turecká“, jindy zase „víra arabská, totižto pohanská“.

³⁹ Prášek, Justin Václav, Dr.. *Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491-92.* s. 36.

⁴⁰ Tamt. s. 31.

Podle B. Lewise se křesťané na muslimských územích neměli zas tak špatně. Muslimská společnost je nazývala *dhimmí* nebo *ahl al-dhimma* tzn. lid úmluvy. Jejich postavení určovala tzv. *d.himma*, smlouva mezi muslimským vládcem a nemuslimskými obcemi. Podle ní křesťané uznávali svrchovanost islámu i nadvládu muslimského státu, souhlasili se svým podřízeným postavením a s placením tzv. daně z hlavy, *džizja*. Zákon jim na oplátku zaručoval ochranu života a majetku, ochranu před vnějšími nepřáteli, svobodu vyznání a značnou autonomii ve správě vlastních záležitostí, také jim dovoloval opravovat vlastní modlitebny, ovšem stavět nové bylo zakázáno. V praxi ale nebylo pravidlem tento zákon dodržovat. Ačkoli byli neplnoprávní, nesměli svědčit před muslimským soudem a měli nárok pouze na poloviční náhradu škod za ublížení na zdraví, mohli se těšit velkému bohatství a často se také podíleli na správě státu, zejména v administrativě. Mimo toho se také museli odlišovat oděvem a nesměli jezdit na koni, pouze na oslu a mezku. (Lewis, Bernard. *Dějiny Blízkého východu.* s. 190-191.)

⁴¹ Prášek, Justin Václav, Dr.. cit. dílo. s. 34.

3.2 Jana Hasištejnského Putování ke Svatému hrobu

Jan Hasištejnský z Lobkovic se narodil roku 1450 jako nejstarší ze čtyř synů Mikuláše z Lobkovic, katolického pána, který od roku 1451 stál na straně Jiřího z Poděbrad. Sám Jan, ač byl katolík, také sympatizoval s králem Jiřím, který byl v té době v klatbě, zůstal mu věrný i ve chvíli, kdy mu za to papežský legát vyhrožoval klatbou. V mládí se mu dostalo rozsáhlého vzdělání, poté se věnoval politice, ale brzy této činnosti zanechal a věnoval se pouze hospodaření na svém panství.

Na cestu do Svaté země se vydal po vzoru svého bratra Bohuslava, slavného cestovatele a humanisty, ale hlavně z vlastní pohnutky – spatřit místa kde působil a zemřel Ježíš Kristus. Spolu s Jetřichem z Gutštejna vyrazil 15. dubna 1493 z Kadaně přes Bavorsko a Tyrolsko do Benátek, kde se setkali s ještě pěti českými poutníky, odtud lodí na Krétu, Rhodos a Kypr až do přístavu Jaffa a dále přes Ramlu do Jeruzaléma. V Jeruzalémě pobýli asi týden, navštívili veškerá poutní místa ve městě i v jeho okolí a stejnou cestou se vraceli zpět. Domů, do Kodaně, Hasištejnský dorazil 30. října téhož roku,

Svůj cestopis Hasištejnský sepsal pod názvem *Putování ke svatému hrobu* v roce 1505, tedy 12 let po vykonání cesty. Z některých jeho popisů vyplývá, že si při svém putování musel vést deník, protože údaje jako např. kdy foukal jaký vítr si nemohl pamatovat. Cestopis je rozdělen do čtyř částí, z nichž čtvrtá je až pozdějšího data a pojednává o Benátkách. V první části se zabývá výjezdem cestovatelů z Kadaně a cestou do Jeruzaléma, druhá část přináší popisné údaje – výčet poutníků cestujících s Lobkovicem na lodí, popis galéry, vzdálenosti hlavních míst na cestě do Jeruzaléma apod., ve třetí části přináší ponaučení o Svaté zemi, o Egyptě a o mohamedánech. I když se v převážné části cestopisu nevěnuje jen líčení Svaté země, je z díla patrné, že autor je zaníceným katolíkem, upřímně se modlícím, věřícím v odpustky, ale zároveň nevěřící v pravost mnoha relikvií, které na cestě zhlédl. Ve snaze po objektivitě rozlišuje to, co sám viděl od toho, co slyšel. Čtenáři se snaží prostým a jednoduchým jazykem popsat neobvyklé jevy, tak, že je přirovnává k jevům z vlasti, a je tudíž srozumitelný i pro méně vzdělaný lid. Není zcela jasné, proč Hasištejnský cestopis sepsal, ale lze se domnívat, že myslel na poučení potomků a na jejich posílení v katolické víře. Se

stejným didaktickým záměrem totiž napsal pro syna Jaroslava dílo - Zpráva a naučení synu Jaroslavovi.

Islámské problematice Hasištejnský věnuje jednu několikastránkovou kapitolu. O víře muslimů přináší jen velmi stručné informace, zato více si všímá jejich zvyků. Snad nejvíce ho upoutal systém státní správy, zejména pak postavení tzv. mamlúků. Mimo to vypravuje o tureckém útoku na Chorvatsko, který se udál v době jeho cesty, jež mu barvitě vylíčil jeho chorvatský spolucestující:

„... jeden hajtman císaře tureckého, jménem Hadrembašán, sebrav se s nejlepšími turky, což mohl vybrati, niekoľik tisíc konij mají – asa okolo devijeti aneb XI tisíc – táhl jest přes hory Charvatské do Charvat a tudy dále do zemie krále římského k miestu řečenému Labach v koryntijech. A tu v té všije krajinie pobrali lidi a před s sebou hnali muže, ženy, panny i pacholata.... temieř všem hlavy stínali a nohy jim uřezali a ty ze s sebau nesli, přec pro lehkost, neb jim jich ciesař od každé hlavy dává zlatý, kterauž přinesou. I protož nohy uřezavše, na znamenije je s sebau nesli, kolik každý jich zabil.“⁴²

Poučení o islámu, které přináší je opravdu jen velmi stručné. Jako přesvědčený katolík, který píše zase pro katolické čtenáře, aby je upevnil v jejich víře, spíše upozorňuje na několik společných a odlišných rysů islámu a křesťanství, aby si sami věřící uvědomili, že jen jejich katolická víra je ta pravá.

„Vijera jich pohanika, kterauž jim machomet zamysllil a ustavil, jest tato: Napřed vieřij v boha, kterýž stvoril nebe a zemi. Machometa majij za proroka od boha jim poslaného k naučeníje vijery pravé. O pánu kristu nediržie, by buoh byl, než že jest byl prorok veliký a že se z čisté panny narodil, že jej židé bez viny a pro závist ukřižovali. O pannie maryji diržije, že byla před porodem pannau a pannau čistau že i po porodu zuostala. Na svých modlitbách se nábožně majij na zemi se kladúce a tepúce se v prsy a klekajíce. Týž machomet jim zákon zamyslliv a ustanoviv jim, dopustil jim v tom, aby každý mohl mieti žen, kolik mu se zdá a libij a chce. A tudy, aby se tiem kusem spiše a snáze k svému zamýšlenému bludu přivedl, jakož se tak i stalo, že z nich má každý žen, co chce. Vínó píti zapoviediel v zákonie jim od nieho vydaném, jemuž říkajij Alkoran.“⁴³

K tomuto výčtu zásad „pohanské vijery“ ještě přidává popis, pro muslimy, nejvýznamnějšího poutního místa:

„A v téhož krále panstvij, jest miesto, jemuž říkajij Meka. A v tom miestě lezij a pohřben jest machomet, kterýž jim pohanuom a Turkom jich vieru, kterak vieřiti mají, zamysllil. A Turci a pohané tam jezdi je a chodije na pouť k machometovi a jeho hrobu, též jako my křestiané putujem do Jeruzalema k božijemu hrobu.“⁴⁴

⁴² Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování ke svatému hrobu. s. 93-94.

⁴³ Tamt. s. 108-109.

⁴⁴ Tamt. s. 106.

Čtenáři předkládá spoustu faktů o panovníkovi islámské říše, sultánovi, “králi žoldánovi“ a jeho rozsáhlém panství:

„Kráľ žoldán, ktoréhož jest tiež miesto Jeruzalém, jest mocný pán a má veliká a široká panství. A jeho panství se počíná na břehu mořském v Jaffy, ... a odtud až do Jeruzaléma a okolo Betléma ta země slove Judea. A od Jeruzaléma jest asa 15 dnij pauti do místa Alkairu, v kterémžto místě jest král žoldán a hrad tu má. Také týž král žoldán drží zemi Arabiku, ... týž král žoldán drží také to červené moře, ...“⁴⁵

Na mnoha místech sultána oceňuje, jaký je spravedlivý vladař a jak zdvořile zachází s představenými křesťanských klášterů a chrámů. Zjistil si také jakým způsobem je dosazován nový „král žoldán“:

„Žádný z pohanou rodilý nemuž býti žoldánem, než toliko z mamelikuov; neb, kdy král žoldán umře, synové jeho z práva nedíje žádný, aby po něm králem a žoldánem byl, než, kdož se tím mamelikom dvořanom královským zachová a hradu toho Alkairu sev miestie zmocnij ... až teď nyní za tohoto posledního žoldána, když sem já tam byl, tepru po jeho smrti to se zmienilo, že syn jeho toho se panství zmocnil a králem a pánem jich byl jest.“⁴⁶

Dosti obšírně se zabývá původem a posláním sultánových podřízených, mamlúků. Nejprve vysvětluje, kde se tito mamlúci vzali:

„... byli první křesťané a potom vijery zapřívše, vijeru jich pohanskou machometovu na se vzali. A to přicházje tímto způsobem, že Turci časem činíce jiezdy do křesťan, totižto do Charvat, do Štýrska a jiných zemij krále pana našeho a krále římského, a tu, což lidij, poberau, pacholat a mládeže přeberúce, co se jim zdá to schovajij, a vostatek prodajij do pohan. A tu jej chovajij vedouce je na svou vijeru.“⁴⁷

Dále vyzkoumal, že takto převychovaní křesťané získávají ve věku 26 a 27 let zbroj, vlastního koně a nepatrný žold. Když se pak mamlúk prokáže jako statečný bojovník, zvýší mu sultán plat a daruje mu nějaké panství, na oplátku za to je povinen vydržovat vlastní armádu, která musí být v pohotovosti, kdykoli si sultán vzpomene. Hasištejnský ale upozorňuje, že pokud takto obdarovaný mamlúk nevykonává svůj úřad spravedlivě, je mu jeho území odňato včetně pravidelného platu. *„Mezi týmiž pohany nejsú páni ani hrabie ani zemané, než, komuž z tiech mamelikuov král hajtmastvie dá*

⁴⁵ Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování ke svatému hrobu. s. 105-106.

⁴⁶ Tamt. s. 109.

⁴⁷ Tamt. s. 106. Tento Lobkovicův postřeh zcela odpovídá realitě. Osmanští Turci skutečně odváděli křesťanské chlapce do státních služeb. Po patřičném vycvičení sloužili u vojska, ale uplatňovali se i v administrativní správě. Tento systém zavedli Osmané na konci 14. století a nazývali ho *devširme*. (Lewis, Bernard. *Dějiny Blízkého východu*. s. 103)

v ktorém miestie, ten úradem pán toho miesta slove, totižto pán z Jazaru, pán Jeruzalémský etc.“⁴⁸

Hospodář Lobkovic se velice podivuje tomu, že v Jeruzalémě nikdo z obyvatel nic nepěstuje ani nechová, všichni veškeré potraviny, nebo už hotová jídla, nakupují na trzích. Jedinými zemědělci, jsou tím pádem ti, co na trhu prodávají:

„Sedlíky lid mezi nimi velmi ubohý a mamelikom podroben jako jiná hovada. A což který ten pohan sedlák na trh přinese a chtie to prodati a zvláštie od jiedla, to jemu mamelici berau jako své. A jestliže tomu co bude odmuvati, tehdy jej k tomu kyjem ztepe. A po zbití ant mu k nohám padne a jemu nohy bude líbati prose ho, aby mu to odpustil. A tíž sedláci pohané majij se zhovadile ve svém jiedle, neb sem to očítie vidiel, že nalámajíce sobě chleba a melaunuov kusy na koži velbldovu i nalil sobě na to mléka a to miejehali rukama v hromadu. A tak zmiechavše spolu tu matlaninu, jedli s velikau chutij podobnie k vohařom, když jim po honu zvieři na kozi vnađu dávajij.“⁴⁹

Při sledování zvyklostí „pohanů“ si Hasištejnský nemohl nevšimnout zvláštního oděvu místních žen. *„Ženy jich pohanské v pláštích chodije, hlavy sobě jimi přikryjice, a majij před tvářij hustú, vázenú vazbu, z černého hedvábij, že jim pro hustost vazby té nelze tváří vidieti, pěkná-li jest či-li škaredá, než ony skrze to dobře hledije.“⁵⁰* Zároveň zjistil, že muslimové brání křesťanům ve sňatcích s muslimkami, a pokud by muslim zastihl muslimku s křesťanem, *„by pak obecná kurva byla“⁵¹*.

Během popisu zemí, jimiž projížděl a jež byly ve „vlastnictví císaře tureckého“, nezapomíná uvést, že křesťanů zde žijícím *„císař turecký je při jich vijeře zachovává“⁵²*.

Přestože byl Lobkovic horlivým katolíkem, nikde z jeho cestopisu není znát, že by byl nějak nábožensky nesnášenlivý. O muslimech, které sice nazývá pohany, hovoří zcela nestranně, nic si nevymýšlí ani nepřekrucuje. Oproti tomu ti, o nichž mluví jako o „Turcích“, nejsou totožní s „pohany“, nýbrž to jsou „nešlechtní zhoubci křesťanstva“.

Věřil jen tomu, co sám viděl, o tom, co slyšel, nebo co se dočetl, často pochybuje. Třebaže je vzdělaným člověkem, nijak své vědomosti čtenáři na obdiv nedává, což činí jeho cestopis srozumitelným, lehce čitelným a poutavým.

⁴⁸ Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování ke svatému hrobu. s. 107.

⁴⁹ Tamt. s. 108.

⁵⁰ Tamt. s. 107.

⁵¹ Tamt. s. 108.

⁵² Tamt. s. 29.

3.3 Cesta Oldřicha Prefáta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny

Oldřich Prefát z Vlkanova se narodil roku 1523 v Praze jako syn zámožného obchodníka se sukny. V sedmnácti letech odešel studovat na univerzitu do Vitemberku, po dvou letech se nakrátko vrátil do Prahy studovat matematiku a filosofii. Ještě téhož roku vypukl v Praze mor a patrně proto Prefát odjel studovat do Ingolstadtu. Mimo jiné se zabýval astronomií a matematikou a vyráběl důmyslné astronomické a měřické přístroje. Roku 1546 se vydal spolu s vitemberčanem Volfem Holcvirtem a ještě několika Němci na cestu do Svaté země. Prefát si z cesty dělal poznámky a po návratu je vydal tiskem.

„...když některým dobrým mým pánuom a přáteluom, kteříž žádostiví byli míti nějakou známost cesty té a toho města svatého, této mé knihy a spisu mého k přečtení jsem zapůjčoval, mnozí majíce v něm zvláštní líbost, dávali jej sobě přepisovati a jiní mne snažně žádali i napomínali, abych pro jiné také, kteří takové věci rádi čítají, vuobec vytisknauti dal.“⁵³

Svůj cestopis napsal v prosté, srozumitelné češtině „...a to řečí mou přirozenau a právě sprostnau, nic jiného žádostiv nejsa, než aby všickni, kdož čísti budou, mohli vyrozuměti.“⁵⁴ Třebaže znal nejrůznější cestopisnou literaturu, spoléhal se jen na svojí vlastní zkušenost a úsudek. Popisoval jen to, co sám viděl, odmítá veškeré bajky, pověsti a záhady vztahující se k posvátným místům. Bible je pro něj stále největší autoritou, kterou často cituje, ale zase úplně slepě všemu nevěří.⁵⁵ Do nejmenších detailů popisuje posvátná místa a jevy, které jsou pro českého člověka neobvyklé; někdy obsahuje až zbytečně obšírný výčet rozměrů, orientací podle světových stran atp.

V prvních kapitolách seznamuje čtenáře s technickou stránkou výpravy – dopodrobna informuje, jak vypadala jejich loď, na které pluli, kdo všechno patřil mezi její posádku, jak se na lodi stravovali a kde bydleli. V následujících kapitolách detailně obeznamuje se všemi poutními místy v Jeruzalémě a jeho okolí. O muslimech se

⁵³ Prefát z Vlkanova, Oldřich. *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, to jest země někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božimu hrobu, kteraužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúciho šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXXVI.* s. 9.

⁵⁴ Tamt. s. 10.

⁵⁵ Např. pochybuje o tom, že by olivovník, o kterém slyšel, i ho sám spatřil, byl ten, ke kterému byl přivázán Kristus, nebo o tom, že každý rok na Zelený čtvrtek se v prostorách Božího hrobu samy rozsvítí světla, nebo že Boží hrob je centrem světa, nebo třeba také, že moře nepřijme žádného „pancharta nebo nevěstku“ aj.

zmiňuje jen zřídka. Často o nich mluví jako o pohanech, kteří stále zatěžují zbožné poutníky všelijakými poplatky za vstup na posvátná místa. Ke křesťanům žijícím na jejich územích se také nechovají zrovna nejlídněji: „*Ti všickni křesťané svobodní nejsou, než Turci nad nimi panují a vládnu, však při jich víře a službě boží jich nechají.*“⁵⁶ Musí se odlišovat oděvem: „*...každého poznáš, kdo jest: neb Turci nosí zavítí na hlavách všecko bílé, křesťané modré neb modré a bílé spolu,*...“⁵⁷ Obsadili také nesčetně křesťanských kostelů, a do některých křesťanům neumožňují vstup, třeba do chrámu, který stojí na místě starověkého Šalamounova chrámu: „*...Turci, který jej drží, do něho žádným obyčejem žádnému křesťanu jíti nedají, leč by se obřezovati dal a víru Machometovu přijal, a netoliko do chrámu, ani na ten plac, na kterým stojí.*“⁵⁸ Ale na druhou stranu dává za vzor znesvářeným křesťanům náboženskou tolerantnost muslimů vůči křesťanským poddaným.

O víře muslimů Prefát nepřináší žádné informace až na jednu výjimku – v rámci vyprávění o místě, na němž Jidáš zradil Ježíše, a kde dříve býval křesťanský kostel, zmiňuje také poblíž stojící mešitu a „*na tom místě, kde tem kostelík stojí, měl by se naroditi Machomet, který alcoran zákon Saracenuom a Turkuom vydal.*“⁵⁹

Pro muslimy používá výrazu „pohané“, ale i v jeho době již méně používané označení „Saraceni“. Nejčastěji však veškeré muslimy bez ohledu na jejich národnost „házi do jednoho pytle“ a mluví tedy o nich jako o „Turcích“.

Objasňuje čtenáři veškeré důležité historické události týkající se Jeruzaléma – do roku 615 byl v moci křesťanů, poté se od roku 650 dostal do rukou Peršanů, „*... léta páně 650 od Homara, krále saracénského, křesťanům odňato a pod panováním saracénským ostalo až do času císaře Karla Velikého, kterýžto okolo léta 783 zase z moci pohanské je vyňal a křesťanuom navrátil,*...“⁶⁰ Následné fáze jsou charakterizovány jako vláda „žoldána ejiptského“ a v době jeho návštěvy „císaře tureckého“:

„*... v moci ejiptských žoldánuov ostala [Svatá země] až do léta Páně 1515, kteréhožto času poslední žoldán ejiptský Tomumbeius poražen od Selíma, císaře*

⁵⁶ Prefát z Vlkanova, Oldřich. *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestyny, to jest země někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božimu hrobu, kteraužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúciho šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXXVI.* s. 178.

⁵⁷ Tamt. s. 178.

⁵⁸ Tamt. s. 175-176.

⁵⁹ Tamt. s. 197.

⁶⁰ Tamt. s. 184. Homar – chalífa Umar, který v letech 636-638 dobyl Palestinu

Tureckého, a tehdáž všecken Egipt i všecka země Svatá, též i město Jeruzalém pod moc císaře tureckého jest přišlo, kteréžto město pod mocí císařův tureckých ostalo a ostává až do dnešního dne.“⁶¹

Jako nepřináší žádné informace o islámu, tak si ani nijak nevšímá zvyků samotných muslimů. Jen vzácně utrousí nějakou zajímavost. Například o způsobu stolování – „ ... *neb tu jedli nohy křížem složivše na zemi sedíce, jak jich obyčej, smetanu, víno v hrozních a angury.*“⁶² Nebo poskytuje praktickou radu – jak se chovat při setkání s tureckou vrchností: „ ... *jest ten obyčej a ta se činí poctivost a reverenci auředníkuom a panuom tureckým, když který z nich jede a s kterým křesťanem se potká, že ten před ním z koně neb z osla doluo ssésti musí a tu poctivost mu udělati a zas vseda jeti, kdo chce.*“⁶³ Při návštěvě ostrova Zakynthos popisuje podnikání místních muslimů: „ ... *Turci chovají mnoho vepřuo a sviní, ač jich sami nejedí, ale křesťanuom dosti lacino je prodávají a peníze za ně trží;* ...“⁶⁴ Kdyby čtenáře zajímalo, proč muslimové nejedí vepřové maso a nepijí alkohol, odkazuje je Prefát na „alkoran“: „*Proč Turci vína nepijí a svinského masa nejedí, o tom sobě muožeš přečísti hádku židovských mistruov s Machométem, která jest vytištěna při alkoranu, jich zákonu.*“⁶⁵

Prefátův cestopis je jeho přesným obrazem – představuje ho jako vědce usilujícího o co nejpřesnější popisy měst budov, krajiny a zvířat. Je natolik zaměstnán líčením posvátných míst, že si takřka vůbec nevšímá života kolem. Jeho poznatky o muslimech a jejich náboženství jsou jen pouze letnými zmínkami, ozvláštněním nebo dooplněním, v rámci jiného vyprávění.

⁶¹ Prefát z Vlkanova, Oldřich. *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestyny, to jest země někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božimu hrobu, kteraužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúciho šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXXVI.* s. 185.

⁶² Tamt. s. 212.

⁶³ Tamt. s. 223.

⁶⁴ Tamt. s. 319.

⁶⁵ Tamt. s. 81.

3.4 Kryštofa Haranta Cesta z království českého do Benátek, odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii

Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic se narodil roku 1564 jako první ze tří synů ze čtvrtého manželství svého otce Jiřího, který byl hejtmanem pražského kraje a přisedící zemského soudu. Díky němu se mu dostalo pečlivého vychování a vzdělání u dvora arciknížete Ferdinanda II. v Innsbrucku. Zde získal obsáhlé vědomosti v mnoha oborech umění a vědy (historie, zeměpis, státopěda, teologie, hudba, matematika, přírodní vědy, výtvarné umění) a naučil se několik jazyků (latina, řečtina, němčina, španělština a obeznámil se i s francouzštinou a hebrejštinou). Ve dvanácti letech spolu s Ferdinandem procestoval Německo a Itálii. Jako člen českého vojska se účastnil roku 1593 protitureckého tažení. Po smrti manželky „*aby se v svém zármutku vyrazil, předsevzal cestu do Jeruzaléma*“. Na cestu se vydal se svým švagrem Heřmanem Černínem z Chudenic a jedním služebníkem 2. dubna 1598. Putovali přes Bavorsko do Itálie, na Krétu a Kypr a odtud do Palestiny, Egypta a zpět do Benátek. Po návratu, na sklonku roku 1598, byl jmenován císařským komořím a radou Rudolfa II., později si od něj vyžádal i přijetí do panského stavu. Po Rudolfově smrti byl vyslán do Španělska a po návratu, za císaře Matyáše, se stal dvorským radou. Kolem roku 1608 přestoupil na víru podobojí, nejspíše asi z politické ctižádosti, zúčastnil se povstání českých stavů a za vlády Fridricha Falckého se stal prezidentem české komory. Bohužel po bitvě na Bílé hoře nestihnul odjet ze země, byl zatčen a spolu s dalšími odbojníky skončil 21. 6. 1621 na Staroměstském náměstí v Praze na pranýři. Když už mu zbývalo jen pár vteřin života, pravil: „*Ach můj milý Bože! Jaké země jsem projel, v jakých nebezpečnostech býval, za kolik dnů chleba nevidaje; pískem jsem se jednou zasypal, a ze všeho mi můj milý Pán Bůh pomohl a nyní v své milé vlasti nevinně umřítí musím! Odpustiž, Pane Bože, mým nepřátelům!*“⁶⁶

Na svou cestu do svaté země se Harant důkladně připravil – sám uvádí, že prostudoval 563 autorů, zejména cestovatelů, ale i historiků, přírodopisců, zeměpisců,

⁶⁶ Harant z Polžic a Bezdržic, Kryštof. *Cesta z království českého do Benátek : odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii*. s. 15.

teologů a filosofů. Znal i své české předchůdce – Kábátníka a Prefáta, na kterého mnohdy odkazuje.

... jeden jménem Martin Kabátník z Litomyšle, druhý Oldřich Prefát z Vlkanova, rodič Pražský, léta páně 1546, a jiní mnozí slavní spisovatelé a cizozemci o též cestě do Země svatě sepsali a na světlo vůbec vydali, že to mému spisu málo ujme a škoditi bude. Nebo ať toliko ku příkladu o dvou těch ze jména položených povím : První, Kabátník, ač v těch zemích všech byl, v kterých i já, však jest je velmi jalově a nepodstatně vypsal, nic jiného nežli své příběhy oznamujíc, což vedlé mého úmyslu, kterýž k tomu směřuje, aby v něm definicí nahoře položené, strany putování ve všech artikulích za dosti se stalo, postačiti nemůže. K tomu, jakož od té chvíle veliká proměna v těch místech se stala, když jest země Svatá, Egyptská a jiné okolní, kteréž za času putování jeho pod správou žoldánův Egyptských byly, za mého času až posavad pod mocí Tureckého císaře jsou a zůstávají : což vše jiné správy, jiného řízení vypsání atd. potřebuje, i také v mém spisu dle možné krátkosti se najde. Druhý toliko v Zemi svatě byl a půl cesty a pouti mé vykonal, tak že o polovici méně vypsal, jakž se to srovnajíc jeden spis proti druhému snadno poznati bude moci.⁶⁷

Čtenáři samozřejmě dává na obdiv své vzdělání častými citacemi autorů, někdy až natolik, že některé části cestopisu jsou obtížně čitelné, protože zbytečně ruší souvislý popis. Nešetří ani příslovími, která uvádí i v původním znění, a to v latině, němčině, italštině a španělštině. Na druhé straně při líčení toho, co je pro Evropana neobvyklé (např. lázně v Kairu nebo turecká svatba), jakoby opomenul svou učenost, přestane používat dlouhá souvětí a stává se výborným vypravěčem. A aby se pochlubil i svým výtvarným nadáním, svůj cestopis si celý sám ilustroval.

Značnou část svého dvojdílného cestopisu věnuje Harant podrobnému popisu posvátných biblických míst. Mimo toho se také v několika kapitolách kriticky zaobírá životem, zvyky a vírou muslimů. V první části cestopisu se leckde zmíní o muslimských zvycích, které mu, jako pobožnému Evropanovi připadají neobvyklé, častěji ale vypráví o nelehkém údělu křesťanů žijících na územích ovládaných muslimy. Dokládá, že se sice mohou ke svému náboženství svobodně hlásit:

„Sic vůbec v náboženství překážky žádné nemají, a všudy zjevně k němu se hlásiti mohou; ač o to často rady od bašův některých držány byly, kterakby mohli a měli všechny křesťany z panství tureckého vyhnati aneb k svému náboženství přinutiti; až i za času Solimanna... navedeni byvše od bašův, císaře napomínali, aby křesťany a Židy k musulmanství přinutil; ale on místo mnohé odpovědi vedl se s nimi k oknu, kteréž šlo do zahrady, a z toho jim ukázav rozličných barev kvítí, toto řekl: "Jakož rozličnost kvítí netoliko nehyzdí zahrady, nýbrž oči i smysly občerstvuje a obveseluje, tak rozličnost

⁶⁷ Harant z Polžic a Bezdržic, Kryštof. *Cesta z království českého do Benátek : odtud do země svatě, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii.* s. 31.

náboženství a víry merci-li mým zemím neškodí, ale v mnohých příčinách úžitek přináší, když toliko oni pokoj zachovávají a mých poručení poslušni jsou.“⁶⁸

Ale, jak sám zjistil, vlastní kostely a kaple ve Svaté zemi mají pouze v Jeruzalémě a ještě jen na několika málo místech a několik v Egyptě. Mnoho jejich kostelů už bylo přeměněno na mešity, i nespočetně posvátných míst obsadili. Křesťané nemohou vykonávat žádný úřad ani být v armádě a navíc musejí platit daně:

„Čtvrtý díl všech úžitkův od dobytka, zrostu zemského, z obchodů, řemesl a všech výdělkův dávati, a přes to od každé hlavy, od jistých let počnouc, po dukátu poplatku odváděti, a kdo nemá co dáti, má-li děti, ty do služebnosti prodati, aneb sami do pout se dostati a dotud žebrati aneb robotovati musejí, ažby sobě peníze vyžebrali a vysloužili. Přes to všechno vždycky třetího roku třetí pacholátko berou, shromáždíc jich houfem v každém městě; tu vybírají co nejzdrárnější, neohlédajíce se nic, jediný-li jest syn otce, anebo jest-li nejmilejší, když se jim toliko líbí a hodí, to obřeží a Turka z něho udělají, a potom taková pacholátka až do zrostu dospělého amazoglany, česky "děti poplatní" jmenují. Před lety desáté dítě toliko brávali.“⁶⁹

Zakázáno mají i chovat prasata, neb „Turci v svém Alcoranu, totiž zákonu, zapověděné mají, kteréž křesťané za čisté rádi užívají, jako svinské maso, sádlo a jiné věci.“⁷⁰ Sám upozoroval, že v Alexandrii, „v tom městě mají svobodu křesťané větší nežli v kterém jiném z tureckých měst, a to proto, že největší obchod nimi stojí.“⁷¹

Celou poměrně rozsáhlou 24. kapitolu z druhé části cestopisu věnuje rozboru „mahumetánskému náboženství“. Pokud do této doby nebylo čtenáři jasné, jaké stanovisko vůči islámu a muslimům Harant zaujímal, tak již z prvních vět této kapitoly je jeho postoj zřejmý: „...až také tím nejhorším a od světa začátku nebývalým, však nyní již nejmocnějším jedem mahumetánským téměř všeho světa nejhlavnější království a země napojili a naplnili, a v tom podnes netoliko trvají, ale vždy více mnohým novotným rouháním se rozmáhají.“⁷² Jakmile byl takto „jedem mahumetánským“ svět napojen, povstalo mnoho vykladačů Koránu.

„Až potom jeden z rodu Mahumeta, jmenem Al Caliph,⁷³ sněm svolal a knihy, kteréž o alkoránu co psaly, v své zemi sněsti poručil, a tu nařídil některé přední muže,

⁶⁸ Harant z Polžic a Bezručic, Kryštof. *Cesta z království českého do Benátek : odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii.* s. 266.

⁶⁹ Tamt. s. 266.

⁷⁰ Tamt. s. 189.

⁷¹ Tamt. s. 190.

⁷² Tamt. s. 238.

⁷³ Zde se jedná o chalífu Uthmána, který ustanovil komisi v letech 651-656, jenž vypracovala závazné kanonické znění Koránu. V té době se totiž začal snižovat počet těch, kteří si pamatovali, nebo zapisovali texty zjevené Muhammadovi, tím pádem byla ohrožena jejich autentičnost. Podle tradice již za Abú

*aby z těch všech kněh jádro a smysl učení obšírnějšího, nežli v alkoránu stojí, vybrali. Jakž se to vykonalo, a ty nařízené osoby do šesti kněh všecko obsáhly, tedy dal spáliti a do vody vmetati všechny jiné ostatní knihy, a ty šesteré poručil Luna jmenovati, kteréž po alkoránu u veliké vážnosti zůstávají.*⁷⁴

Jiný příbuzný Muhammada, Alí, nepřijal toto ustanovení Koránu a „mnoho jiných smyslův a učení nastrojil a onoho nechal“⁷⁵ a tím získal mnoho stoupců a s nimi se usadil v Persii. Peršané dodnes tuto víru drží a „Turci proti tomu Kalifova učení následují a sobě odporní jsou, jedni druhé za kacíře vyhlášující a potupující“⁷⁶. Harant zjistil od jiných autorů, že mimo těchto dvou hlavních, pověrných a bludných sekt existuje ještě 72 nebo až 162 jiných. On sám popisuje čtyři, které pokládá za nejhlavnější:

„Jomaileri“ (bratři milosti, milostní tovaryši)- chodí prý od domu k domu a nosí u sebe knihu, z níž lidem zpívají milostné písničky. Toulají se po světě a mezi lidmi jsou ve velké vážnosti.

„Kalenderové“ – vedou čistý a útrpný život. Muži si na důkaz čistoty věší na své přirození i více jak jednu libru vážící stříbrný nebo železný kroužek.

Dervišové – „ti život hovadský a sodomský vedou, po všem těle holení a nazí, krom že se jednou koží ovčí aneb kozlovou opásati a přiodítí mohou. Těm se všelijaká lotrovství přehlídají; nebo loupí, vraždí, s hovady i lidmi obcují, vše pod zástěrou náboženství, jakoby to z vnuknutí ducha božího činili, obzvláště pak pro lepší výmluvy zpáchaného lotrovství žerou mašlach⁷⁷, jináč maslar, nazvané koření, skrze kteréhožto moc a sílu tak zapálení bývají, že se necítí, jako vztekli se řeží, pálí a budou, tak že mezi kůží šavle, čekany, kopí a jiné braně zavěšují, podkovy, hřebíky za kůží bijí, a jiné ukrutnosti na těle s ohavností a okrvavením provozující, jakoby to z veliké horlivosti k bohu a zvláštním darem, kteréhož jiní nemají, činili a provozovati mohli. Potom však, když je síla toho koření pomine a bolesti čijí, jináče poznávají.“

„Torlákové“ – údajně vedou podobný život jako dervišové, ale spíše než sebetřýznění se věnují předpovídání budoucnosti, mezi prostým lidem jsou velmi oblíbeni.⁷⁸

Bakra byl dán podnět Muhammadovu tajemníkovi Zajd ibn Thábitovi, aby sepsal zjevenou knihu, ale rozhodný krok učinil až Uthmán, který Thábita jmenoval do čela komise.

⁷⁴ Harant z Polžic a Bezdrůžic, Kryštof. *Cesta z království českého do Benátek : odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii.* s. 238.

⁷⁵ Tamt. s. 238.

⁷⁶ Tamt. s. 238.

⁷⁷ opium

⁷⁸ Údaje o sektách jsou naprosto zkreslené a navíc se nejedná o sekty, ale o dervišské řády. Harant z Polžic a Bezdrůžic, Kryštof. cit. dílo. s. 238-240.

Poté, co Harant seznámil čtenáře s muslimskými sektami, přibližuje život proroka Muhammada. Podává v celku neskreslené informace o jeho rodičích, o jeho kupecké kariéře a o první manželce. Na samotného Muhammada, ale hází až přespříliš špíny. Charakterizuje ho jako zhýralého, pyšného boháče, lháře a lupiče oddávajícího se tělesným potřebám. Jen díky tomu, že lid v jeho okolí byl hloupý a pověřivý, se ujaly jeho divné a neobyčejné praktiky, které konal doma se svou čeládkou a později šířil mezi lid. „Mahumet“ měl totiž takové štěstí, že díky svým „pletich, darův, slibův, čárův a jiných zlých prostředkův“ získal na svou stranu ten „zhovadilý lid“ v Sýrii, Palestině a Arábii a odtud se jeho víra šířila ještě dál, a nyní je už i u našich hranic „anobrž skoro na hrdle máme, a s velikou škodou trpěti a snáseti musíme“.⁷⁹

„Nebo co v obchodích a obcováních s křesťany, též i s Židy o jejich náboženství slýchal a s nimi rozmlouval, to sobě rozjímaje, k tvárnému, pochopitedlnému a rozpustilému náboženství přivlastňoval; až potom dopadl jakéhosi mnicha Sergia (kterýž byl z kláštera v Konstantinopoli vypovědín) kacířstvím Nestoriánským nakaženého, a Jana Antiochenského, kacířství Ariánského plného, též přitom některé Židy thalmutisty aneb rabíny, s těmi se radil a je u sebe tejně přechovával, tím úmyslem, vida že mu se v jeho předsevzetí dobře vedlo, aby jemu něco sepsali, a na čem by jednou stále se ustrnouti a co lidu přednáseti měl a věděl, v jeho mysli utvrdili.... Ti tehdy sepsali knihu řečenou Alkorán, to jest na česko: "nový zákon aneb čtení", v kteréžto obsáhli všecka rouhání židovská a největších křesťanských kacířů, aby tou příčinou Židy i křesťany k svému náboženství sloviti a přivesti mohli.“⁸⁰

Z židovství prý převzal obřízku chlapců, zákaz pojídání vepřového masa a příkazy ohledně hygieny. „Křivý ten prorok“ popírá, že Kristus byl ukřižován a dokonce si dovoloval tvrdit, že anděl Gabriel s ním rozmlouval. Ustanovil, že každý muž může mít manželku, kolik jen zvládne vychovat a může s nimi rozkoše užívat, jak jen bude chtít.⁸¹

Veškeré skutky, jak zlé tak dobré, pocházejí od Boha, protože ten je již od původu zlý, veškerý osud člověka je již předem určen děj se co děj.

„Vůbec jak svatokrádežně, křivě a lživě text i smysl starého a nového zákona přivodí a převracuje, jak plný básní, odporův, bláznovství, nespravedlivostí, lží proti rozumu a smyslu lidskému ten zákon Mahumetův jest, bylo by obsírně psáti; protož

⁷⁹ Harant z Polžic a Bezdrůžic, Kryštof. *Cesta z království českého do Benátek : odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii.* s. 243.

⁸⁰ Tamt. s. 242.

⁸¹ Harant takto patrně usuzuje z koránského textu (4:3), který muslimovi dovoluje mít až čtyři manželky a zároveň nespočet konkubín.

*uznávají, žeby to více k politování, smíchu a času maření, nežli k podstatě a platnosti jaké bylo, toho pomíjím.*⁸²

Pokud by se pobožný čtenář chtěl dozvědět více o těchto bludech, tak Harant nabízí k prostudování několik autorů⁸³, kteří se tomuto tématu věnují, ale jak sám konstatuje, je to maření času.

Po vskutku zevrubném popsání „Mahumetova“ života a vzniku islámu, vysvětluje některé pilíře islámu. Podle Haranta, muslimové přikládají největší důležitost „džihádu“: „*A však vždy největší svatost svou a dobré skutky zakládají v tom, [ne] aby mnoho o víře své a náboženství věděli, o němž hádati se jest přísně zapovědino, a poručeno, aby šavli disputovali proti křesťanům...*“⁸⁴ Další povinností muslimů je modlitba pětkrát denně. Vysvětluje, tentokrát zcela pravdivě, kdy přesně se má každý muslim modlit, jak vypadá taková modlitba v jejich kostele a co této modlitbě předchází. Ve stejném duchu se zmiňuje o povinnosti darovat almužnu a o tom v jaké úctě chovají zvířata. Za to sedm hlavních křesťanských hříchů prý vůbec neuznávají: „*ale co se tejného lotrovství, vraždy, oklamání, pýchy, nečistoty, lakomství, obžerství a jiných hříchův dotýče, když jich lidé toliko nevidí, oni jich za hříchy nemají, smýšlejíce, že to vše vodou obmyjí a spláknou, když se modliti mají...*“ Dokonce se domnívají, že „*hřích zatajný odpalu jest odpuštěný*“⁸⁵

V jedné celé, poměrně rozsáhlé kapitole⁸⁶, se zaobírá dalším pilířem islámu – poutí do Mekky – „hadždžem“. Hned v úvodu ale uvádí, že popis této pouti pouze převzal z knihy Jana Levanclavia:

*„A poněvadž to putování předešle od Jana Levanclavia v knize jeho Turecké pořádně vypsáné stojí, a s tím, co jsem se o té věci od lidí toho povědomých vyptal, výborně se nad jiné srovnává, vypsání teď téhož spisovatele, kteréhož na tomto místě užil jsem a je z německé řeči na česko přeložené postavil, ...“*⁸⁷

„Hadždž“ je zde dokonale vyličen do nejmenších detailů bez jakékoli zaujatosti. Poučení o ní zahrnuje přesné informace o tom, co pouti předchází, kdy a kde se poutníci

⁸² Harant z Polžic a Bezdrůžic, Kryštof. *Cesta z království českého do Benátek : odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii.* s. 243.

⁸³ Např. *Cantacuzenus*, císař Konstantinopolský: *lib. contra fidem Mahumet* nebo kněz Bartoloměj Dvorský: *Bibliander apolog. super Alcoran* (proti Alkoránu).

⁸⁴ Harant z Polžic a Bezdrůžic, Kryštof. cit. dílo. s. 243.

⁸⁵ Tamt. s. 245.

⁸⁶ 23. kapitola v druhé části - *O putování mahumetánův do Mecchy a Mediny, měst v Arabii ležících, k hrobu Mahumetovu.* s. 211-237.

⁸⁷ Harant z Polžic a Bezdrůžic, Kryštof. cit. dílo. s. 211.

shromažďují v Káhiře do karavany⁸⁸, kdy vyrážejí na pouť, co všechno si berou sebou, jaká místa po cestě navštíví, kdy dorazí do Mekky, jaká místa zde navštíví, jak probíhají veškeré obřady poutníků, jak poté dále putují do Mediny, co všechno tam provádějí a jak se po vykonání všech obřadů a dostatečném odpočinku vracejí zpět do Egypta a domů. Harant si ale nemohl odpustit několik svých kritických slov na závěr: „*A tak čtenář pobožný z vypsání té poutě do Mecchy vyrozuměti může, jak my křesťané pánu bohu našemu za pravé jeho vůle svaté poznání vysoce děkovati povinni jsme, a že v takových bludích s mahumetány a jinými zaslepenými nevězíme, z toho se těšiti máme.*“⁸⁹

Více se již pilířům islámu nevěnuje. Domnívá se, že čtenáře s tím „bludným náboženstvím“ seznámil dostatečně a shledává, že by bylo dobré povědět něco o tom, co obnáší taková muslimská svatba. Samozřejmě okamžitě v této souvislosti podotýká, „*že se velmi těžce ženské pohlaví u nich spatřiti*“⁹⁰. Patrně dle toho jak sám viděl, nebo se poptal, popisuje seznámení nevěsty se ženichem, stvrzení sňatku mezi rodiči, předsvatební přípravy i samotný obřad. Upozorňuje i na to, co by se stalo, byli-li by si manželé nevěrní:

„*...když se kdo cizoložstva dopustí, obžaluje muž ženu a žena muže u soudce, jejíjadi jmenují; ten je ztrestati dá tím způsobem, že muže cizoložníka zpátkem tváří po ocasu hovada vsadí a žaludek dobytčí nevymytý na hlavu mu naruby obrácený překloupí, místo uzdy ocas do rukou dají, a tak jej po městě vodí. Týmž způsobem ženu: té otočí střeva okolo hlavy, jakoby klobásy byly, a podobnou měrou zpátkem posazenou po městě vodí, z ní posměchy a divadlo mají.*“⁹¹

Při pobytu v Káhiře poznává i mnoho lidových obyčejů. Náhodně se připlete k pohřebnímu průvodu nebo se účastní rituální obřizky několika malých chlapců. Libuje si ve veřejných lázních a čtenáři mezitím vysvětluje, proč je pro muslimy tak důležitá osobní hygiena:

„*Přes to však ještě i pro příčiny jiné Turci pilni jsou lázní a častého mytí. Nebo v zákoně jich zapovědíno jest do mešitu jíti, anebo se doma modliti, dřív než by špina s těla byla smyta; anebo tělo, byť prvé čisté bylo, předce obmyti musejí, proto že oni věří*

⁸⁸ Karavany poutníků se vypravovaly mimo Káhiry i z Indie a z Damašku.

⁸⁹ Harant z Polžic a Bezdrůžic, Kryštof. *Cesta z království českého do Benátek : odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii* s. 237.

⁹⁰ Tamt. s. 246.

⁹¹ Tamt. s. 249.

*tomu, že tou vodou živelnou a splakováním zevnitřní špíny s těla tak hříchův svých vnitř pozbývají a se očišťují.*⁹²

Obdivuje, jaké krásné zboží a vybraná jídla je možno spatřit na trzích a v obchodech k dostání a jak kupující nejsou šizeni, neboť mají v zákoně, že každý musí míry a váhy dodržovat.

Na rozdíl od žen z jiných muslimských zemí, které procestoval, ty egyptské jsou mnohem uvolněnějších mravů. Oblékají se do sukní z drahých, barevných látek, na hlavách nosí klobouky s peřím a drahými kameny, zdobí se honosnými náramky a každá má alespoň jednu služku, která zastane všechnu práci v domácnosti.

V kapitole „O zemi Arabské a národu v ní přebývajícím“⁹³ přibližuje čtenáři geografické rozdělení Arábie, důležité historické události, poutní místa a zvláště vzezření a zvyky jejich obyvatel.

*„...v městech jsou, Mouřenínové, a kteříž krom měst, Arabové slovou. Ti pak Arabové tuláci nebydlejí na jednom místě, ale tak dlouho se na jednom zdržují, dokavadž jim jejich pastvy a vody dobytčím stačí a všeho tu nevypasou; potom hned dále táhnou s ženami, čeledí, s dobytky a se vším, co mají, a tak z rok do roka po tlupách sem i tam se trmácejí, a zvláště blízko silnic ... Protož žádnému sousedu víry nedrží, nýbrž kde mohou, země a města blízka i daleká zjevně i zrádně v tlupách často i na tisíce přepadají, a co uchvátanou, tím se do vystačení živí, a sumou s koho jen mohou býti, žádného nešetří a nelitují.*⁹⁴

Objasňuje i původ Arabů:

*„Národ ten arabský nejprve posel z Izmaele, z děvky Agar od Abrahama zplozeného a slouli před lety Agareni; však k tomu se znáti nechtěli, nýbrž Saraceny, jakoby z Sáry pravé manželky Abrahamové pošli, sami se nazivali. Byl národ všech časův divoký a bojovný, jakž o Izmaelovi sám bůh to prorokoval ...*⁹⁵

Snad nejvíce ho pohoršuje jejich způsob stolování - *„V pravdě u nuzného člověka u nás mají se psi lépeji, ano chrtům neb vohaříkům při dvořích úpravněji tluč a kusy chleba se dávají; nežli těm lidem, a kdyby takovou pesskou našich psů stravu měli, za hody by sobě to pokládali.*⁹⁶ Arabský oděv přirovnává k oděvu „našich Cikánů“, boty nenosí buď vůbec žádné anebo si jenom omotají kozí kůži kolem chodidel; jejich ženy nosí přes tváře mnoho šperků a největší radost jim dělá, když chřastí. Zaznamenal také, že se turecký sultán, zatím vždy

⁹² Harant z Polžic a Bezruč, Kryštof. *Cesta z království českého do Benátek : odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii* s. 152-153.

⁹³ Tamt. kapitola 14., díl II. s. 105-114.

⁹⁴ Tamt. s. 112.

⁹⁵ Tamt. s. 111.

⁹⁶ Tamt. s. 89.

neúspěšně, pokoušel kočovné Araby podrobit. Jeho armáda pokaždé ztroskotala díky tomu, že jim hbití nomádi utíkali do pouští a hor, kam se neodvažovali.

„Za starodávna, zvláště za Římských a křesťanských císařův, byli milovníci umění mudrckého, Aristotele, Platona a jiných sobě vážili, a podnes nejpřednější umění lékařského spisovatelé z jejich národu pošli, zvláště tejných umění, jako cabalistských, thalmutických a hvězdářských, před rukama jsou.... Jakož potom ti a takoví, když Mahomet mezi nimi povstal, mnohých básní a bludův příčinou byli, a mnozí z nich svým mudrováním tak mudrovali, až na větším díle Epikureové učinění jsou a po mahometsku se obřezují, ač před Mahometem za času apoštolův příkladně Židův obřízky užívali. A však v rymování se cvičí a v rytmiích své činy na myslivosti, v bitvách provozované a milovánky vypisovati se snažují ...“⁹⁷

Ačkoliv je Harant renesančním, skoro až osvícenským vzdělcem, přesahujícím svou dobu, je skoro až neuvěřitelné jak ve svém cestopisu staví pravdu a pověru na stejnou rovinu. Historická událost, báje a pověst jsou u něj v jedné linii. Vyprávění o islámu, jeho obřadech i o životě proroka Muhammada je přesyceno zkreslenými údaji, lžemi, omyly a smyšlenkami. Lze se domnívat, že Harantův nenávistný postoj k islámu je dán hned z několika důvodů. Především informace o muslimech a islámu získal buď z vlastního pozorování, anebo zprostředkovaně od křesťanů žijících v Palestině a Egyptě. Proto možná ne vždy byly tyto informace zcela objektivní – křesťané žili sice na muslimských územích v bezpečí, ale stále to byli občané druhé kategorie a nenávist vůči Turkům a Arabům a všem, kdo vyznávali islám, se táhla po několik staletí celým křesťanstvem, a to především díky válečným konfliktům. Tudiž i údaje, které Harant čerpá převážně od křesťanských autorů, jsou značně zkreslené. A zvláště pak doba Harantova je obdobím, kdy českým zemím hrozil vpád Osmanských Turků, kteří „olupují a vraždí nevinný lid a nemají slitování ani s ženami a dětmi“. Nejspíš z těchto příčin, je pro tak horlivého katolíka, jakým Kryštof Harant bezesporu byl, islám a tím pádem i celá společnost muslimů zavrženíhodné.

⁹⁷ Harant z Polžic a Bezdruzic, Kryštof. *Cesta z království českého do Benátek : odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii*. s. 114.

3.5 Příhody Václava Vratislava

Václav Vratislav z Mitrovic žil v letech 1573 – 1635, pocházel z rodiny nezámožného šlechtice Štěpána Vratislava z Mitrovic. Studoval v Jindřichově Hradci na jezuitských školách, kde se seznámil s cestopisnou literaturou a zatoužil poznat dálné kraje popisované v cestopisech. Toto jeho přání se mu splnilo v patnácti letech, kdy byl přidělen jako panoš k poselstvu Fridricha Krekvice. Poselstvo putovalo na příkaz Rudolfa II. do Konstantinopole, aby zde předalo tureckému sultánovi bohaté dary, nebo spíše potupný úplatek, aby byl udržen stále vykupovaný, ale také stále porušovaný, mír s Turky. Asi padesátičlenné poselstvo se vypravilo na cestu 1. října 1591, putovali přes Vídeň, Budín, Bělehrad a Sofii až do Konstantinopole. Sultán byl s bohatými dary spokojen jen do té doby, než se rozpoutaly nepokoje na rakousko-tureckých hranicích a jeho dva synové byli zabiti. Poselstvo bylo zajato, vedoucí Krekvic byl utrýzněn, ostatní strávili několik měsíců přikování ve vězení, poté asi rok otročili na tureckých galérách a po dalších tureckých neúspěších byli na dva roky uvězněni do tzv. „hrobu mrtvých“ – do snad nejhoršího tureckého vězení v Černé věži v pevnosti Anadolihissar. Propuštění byli za veliké výkupné až za nového sultána. Do vlasti se vrátili po strastiplné cestě roku 1595.

Čtyři roky na to Vratislav své zážitky sepsal. Ve svém cestopise nelíčí jenom hrůzy a utrpení, které prožil v době vězení, ale všímá si i věcí kulturních, historických a národopisných a občas vloží nějakou tu humornou historku. Také o muslimech, jejich víře a zvycích se tu a tam zmíní. Stejně jako předešlí autoři obdivuje a do detailu popisuje turecké lázně a objasňuje čtenáři, proč je pro muslimy tak důležitá čistota těla:

„Nebo Turci vedlé svého Alkoranu živi jsou, každodenně se myjí a to za smrtedlný hřích sobě pokládají, kdyby s ženským pohlavím pošprýmovali, aby nato hned do lázny jíti a se zmejtí neměl; jakož pak i při svatbách ženy sobě to vymíňují a jest obzvláštní to jejich privilegium, aby jim muži do lázny choditi, kteréž vony v obzvláštních místech mají a žádné mužské pohlaví pod hrdlem do nich jíti nesmí, nezabraňovali, tím se hájíc, že od nejsvětějšího proroka Mehemeta v zákoně o tom poručeno a dovoleno, a ženy obzvláštně čistotu milovati mají.“⁹⁸

Oceňuje, že Turci ponechávají křesťanům žijících na jejich území svobodu vyznání, a že i některé kostely jim ponechali, ale nechápe, proč nemohou používat

⁹⁸ Vratislav z Mitrovic, Václav. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. s.28.

zvony ke zvonění. Dokonce ani žádné hodiny nikde neviděl a přitom věží, na které by je mohli pověsit, mají u svých kostelů vždy hned několik. Z těchto věží se pravidelně svolávají k bohoslužbám:

„... s vysokých věží, kterýž při kostelích okrouhle vystavené sou, velikým hlasem volají a křičí, tudy lidí k službě boží napomínajíce. Po druhé křičí a svolávají místo zvonění do kostelů jejich uprostřed času, kterýž jest mezi východem slunce a polednem, a opět v poledne, potom o nešpořích, nejposléze, když slunce zapadá. Hlasu k tomu užívají vysokého ze vsí moci a síly své, zahrazující sobě prsty uší.“⁹⁹

Vysvětluje, kdy přesně se Turci musí modlit – kupci a řemeslníci jsou povinni se modlit pětkrát denně a *„nemůž-li bejti v chrámě, ale tu, kde chtějí, v domích, verštatích, a kde zastihne je křik kněží jejich. Kněží jejich křičí, co u nás pohůnci, když povolávají, aneb jako židé v svých školách; kterýchžto jich hlas mnohem dáleji, než tomu člověk uvěřiti může, slyšán bejvá.“¹⁰⁰* Výjimku ovšem tvoří *„dvořani, ležáci a přední lidé“*, kteří se musí modlit sedmkrát denně, protože vedou zahálčivý život. Pátek oni světi, jako my neděli, a ten den všichni se do kostela hrnou a skoro dvě hodiny tam zůstávají. Líčí také, jak se Turci ve svém „kostele“ chovají: nežli vstoupí do chrámu, myjí se a očišťují, protože mají za to, že pokud se neumyjí, jejich modlitba není platná, dokonce i boty si zují. Ten svůj chrám ve velké čistotě udržují – nikde žádná špína, smetí ani pavučiny, podlahy vystlané koberci. Uvnitř není slyšet nic jiného než modlitba. Pokud by křesťan tam chtěl vstoupit tak jen za vysoký úplatek, jak se sám přesvědčil *„A summou v svý superstici ta náboženství horlivější nad nás křesťany jsou, ježto my, majíce pravou Pána Boha známost, měli bychom z toho ve dne i v noci jeho svaté milosti, že jsme k pravému poznání přišli, děkovati.“¹⁰¹*

Na příkladu Hagie Sofie v Konstantinopoli ilustruje, jak taková mešita vypadá. Hagia Sofia původně býval chrám, který nechal vystavět císař Justinián, ale Turci z něj udělali svou mešitu a podle jejího vzoru všechny své mešity staví. Původní výzdobu interiéru, ale poničili:

„ V témž kostele ještě jest obraz blahoslavné Trojice svaté v stropě, blízko kde císařské oratorium jest, a la moseika malovaný a kameníčkem vysazovaný, kterýž Turci nechávají v svém způsobu a toho malování nezamazali, toliko voči vybodli a sultán

⁹⁹ Vratislav z Mitrovic, Václav. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. s. 29.

¹⁰⁰ Tamt. s. 30.

¹⁰¹ Tamt. s. 43.

*Selim tomu jednomu obrazu, šipkou nahoru střeliv, ruku prostřelil, kterážto šipka podnes v stropě vězí.*¹⁰²

„Musulmani“ dodržují přísná pravidla ohledně stravování. V „Alkoránu“ mají přesně stanoveno, jaké jídlo nečisté,

*„i pití vína se Turkům zapovídá a žádný, v jakýmkoliv důstojenství a úradě postavený, nepije zjevně, leč tajně, a to na větším díle poturčení; jakož pak k nám do domu potají přicházeli a celý noci pili, až před svítáním tejně zase domů chodivali, a aby žádný nevěděl, nás velikou prosbou prosili.*¹⁰³

Velice se podivuje nad tím, jak někteří křesťané v Konstantinopoli, zaujímají vysoké posty. Domnívá se, že je to proto, že:

*„... všickni bašové od křesťanských rodičův posli a, v maličkosti a z dětinství zaujati jsouce, k tak velkým důstojenstvím jsou přišli, že všechno císaře tureckýho panství, tolik království a knížetství spravují a skrz svou moudrost a rozumnost je vydržují. Však předce nehrubě na křesťany laskavi jsou vědouce, že skrze křesťany posli. Na nich také všechna správa zemí císaře tureckého záleží.*¹⁰⁴

Vratislav byl také svědkem toho, jak uctivě se muslimové chovají ke zvířatům:

*„... přišel nábožnej Turek, koupil je, a vyňav jednoho, divně vzhůru i dolů okolo sebe hleděl a něco říkal a brebtal. Potomně postaviv ptáka na dlaň ruky Allaha! zkríkl a jej pustil, a tak do posledního, o tom smýšleje, že velikou poctu Bohu a Mehemetovi učinil, že ty ptáky vysvobodil, a za to že jistý odplaty očekávati má“.*¹⁰⁵

A takto vlídně se chovají ke všem zvířatům – kupují pro ně speciální potraviny a krmí je jimi, a dokonce ani ptáky nestřelí, protože věří, že:

*„...neb při času Mahometa, jejich proroka, když chrám v Medině městě stavěti začal, tehdy ti luňáci, čeho se nedostávalo k stavení, jako písek, kamení, vápno, vodu, dodávali a věrně jejich Mahometu stavěti pomáhali. Těm tehda, koupíce těch kousků masa, zhůru házejí, oni v houfích se sletí a tak nohama chytají.*¹⁰⁶

Mezi další jejich podivné zvyky patří velké úcta k papíru, a to z toho důvodu, že se na něj píše Boží jméno. Jakmile vidí na zemi třeba jen malý kousek papíru, ihned ho sbírají.

„...neb v čas posledního soudu, když Mahomet vriásledovníků svejch Musulmanův povolá z těch míst do nebe, v nichž pro hříchy, kterých se zde dopustili, pokuty nesou, aby je věčného blahoslavenství účasné učinil (jinou cestou nelze k němu přijíti nežli přes veliký, železný rošt ohněm rozpálený, přes nějž každý bosýma nohama

¹⁰² Vratislav z Mitrovic, Václav. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic.* s. 74-75.

¹⁰³ Tamt. s. 58.

¹⁰⁴ Tamt. s. 61.

¹⁰⁵ Tamt. s. 77.

¹⁰⁶ Tamt. s. 82.

jíti musí), tu hned veliký div se stane, nebo všeliký ten papír, kterýž tak skrze ně od pohany zachován byl, nenadále se tu kdes vezme a pod nohy jejich podestře, pomoc jim čině, aby žádné bolesti ani škody od ohnivého železa nepocejtli; taková jim odplata bude za to, že papíru poctivost učinili.“¹⁰⁷

Stejně zbožně pečují i o květiny, protože si myslí, že vyrostly z potu Muhammada.

Při pobytu v Konstantinopoli si Vratislav povšiml zvláštní skupinky slepých lidí, kteří chodí od domu k domu a žebrají. Sám zjistil, že tito lidé si za svou slepotu mohou sami – navštívili totiž Mekku, kde je hrob jejich proroka a nic víc už tedy vidět nechtějí, a proto se z vlastní vůle oslepí. Prostý lid je považuje za svaté a bez výhrad je obdarovává almužnami.

Zpozoroval, že na ulicích jsou jen zřídkakdy vidět ženy. Pokud se náhodou někde nějaká objeví, tak jen ve zvláštním oděvu: „*I věděti sluší, že ženy turecké všeckny, když koliv na ulici jdou, zakuklené sou, kromě před očima asi dvou prstův zšíří roušku černou anebo poučnik mají, tak aby ony každého poznati mohly a je žádnéj.*“¹⁰⁸ Křesťanky a židovky se takto halit nemusí, stačí jen, když mají šátek přes vlasy.

V závěru vypravování zážitků z Konstantinopole neopomene vyličit sjednání, přípravy a průběh muslimské svatby a připomenout, že muž se nemusí spokojit pouze s jednou manželkou. A na úplném závěru konstatuje: „*A tak na všechno se dobře podívavše a kvítí přemnoho natrhavše, srdečně toho, že to přepěkné město i ta všechna krajina přerozkošná v moci turecké zůstávati má, litovali.*“¹⁰⁹

Když poté vypráví hrůzné příběhy z vězení, podotýká, že jakožto křesťanští vězni, měli nárok vykonávat vlastní bohoslužby.

„...všickni věžňové před kvardiana baše předstoupivše, aby jim náboženství jejich v svátky přede dnem, prv nežli by na roboty šli, provozovati dovolil, poníženež žádali. Tu jim také toho neodepřel. I byl před lety udělán v obecním vězení oltář, okolo něho mříže, a byl týž oltář od řádného biskupa posvěcen. Tu měli svůj stříbrnej kalich, patenu, mešní roucha a každěj svátek velikej apoštolský mše se svatá sloužila.“¹¹⁰

Václav Vratislav z Mitrovic jako jediný z autorů již uvedených, nenavštívil muslimské země z náboženské zanícenosti, nýbrž pouze jako diplomatický vyslanec. Ve svém cestopise popisuje výhradně to, co sám viděl, pouze s nepatrným zaujetím.

¹⁰⁷ Vratislav z Mitrovic, Václav. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*. s. 83-84.

¹⁰⁸ Tamt. s. 89.

¹⁰⁹ Tamt. s. 80.

¹¹⁰ Tamt. s. 128.

Nevnucuje čtenáři své soudy a názory, jen občas se zmíní, že je rád, že je křesťanem, poněvadž některé muslimské zvyky se mu zdají být podivné. I když byl muslimy dlouhou dobu vězněn a mučen, nikde z jeho vyprávění není patrné, že by k nim pociťoval nějaký odpor.

4 Srovnání autorů cestopisů

Autoři výše uvedených cestopisů jsou horliví katolíci, kteří cestovali do svaté země, aby navštívili místa spjatá s životem Ježíše Krista, ale i jiných svatých (vyjma Václava Vratislava z Mitrovic). Struktura takových cestopisů, tedy popis posvátných míst, je dosti podobná, ale nenáboženská složka, tzn. pozorování reality navštívených zemí, získává někdy větší někdy menší rozsah. Zaleží pak na samotném cestovateli, jak velký prostor jí poskytne.

Ve své době nejpopulárnější Martin Kabátník, jehož spis se dočkal mnoha vydání, mimo svaté země navštívil i Egypt. Cestoval sice s jasně daným úkolem – najít kdesi na východě první křesťanskou církev – bájnou říši kněze Jana, ale zároveň si všímal každodenního života a zvyků obyvatel zemí, které navštívil. O islámu jako takovém mnoho informací nepřináší. Zato jeho současník Jan Hasištejnský z Lobkovic, který navštívil Palestinu jen o rok později věnuje poučení o islámu celou jednu kapitolu svého cestopisu. O Muhammadovi nešíří žádné, ve středověku oblíbené nadsazené příběhy, ale správně uvádí, že je pro muslimy prorokem vyslaným od Boha. Stejně nestranně líčí poměry v egyptské říši za vlády mamlúckých sultánů.

Třetí z řady poutníků Oldřich Prefát z Vlkanova svůj cestopis založil z převážné části na detailním popisu cesty a na vlastních zážitcích, které občas obohatil o několik postřehů z každodenního života muslimů. O islámu a ani o turecké říši bohužel žádné poznatky nepřináší.

Naprostým opakem Prefátova cestopisu, co se týče naučných informací o islámu, je cestopis Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic. Ten mimo Svaté země navštívil i Egypt. Jeho dílo se může bez obav označit jako vrcholné v rámci české poučné literatury o muslimském světě. Základem jeho cestopisu je charakteristika vlastní cesty, která je obohacena buď jen letnými, ale i rozsáhlejšími poučeními o geografii, historii, politické situaci apod. V několika kapitolách, které odsunul až na konec cestopisu, se důkladně věnuje Muhammadovi a islámu. Oproti svým předchůdcům se k islámu a k muslimům staví značně odmítavě a snad největší odpor pociťuje vůči kočovným Arabům.

Zcela jiného ražení je poslední ze zkoumaných cestopisů – zpráva o diplomatické cestě od Václava Vratislava z Mitrovic. Jedná se spíše o osobní

vzpomínky, jenž ale obsahují mnoho postřehů z oblasti každodenního života Turků a z oblasti státní správy. Přestože Mitrovic strávil mnoho let v jednom z nejtěžších tureckých vězení, jeho pohled na tureckou společnost nejeví žádné známky nepřátelskosti.

V uvedených cestopisech lze najít i několik společných rysů v rámci pozorování muslimského světa. Všichni se autoři bez výjimky zmiňují o muslimském zákazu nepít alkohol. Většinou ho připomínají v situaci, když by si rádi po celodenním vyčerpávajícím putování, dopřáli nějakou tu sklenku vína, které se bohužel jen velmi těžce shání. Podobně se shodují v zákazu požívání vepřového masa. Snad kromě Prefáta všichni výše zmínění obdivují muslimské lázně, poté co je sami navštívili. Mylně si ale vykládají muslimské rituální očišťování, jako očistu od všech hříchů. S nepochopením, ale s i odporem se setkává život kočovných Arabů.

Každý z autorů také utrousí nějakou tu poznámku o muslimských ženách. Nejčastěji je zaujme jejich zvláštní oděv a množství šperků, jimiž se kráší. Značné opovržení mezi cestovateli vzbuzuje islámské polygynie.

Ohledně islámského náboženství se každý tak či onak vyjadřuje ke Koránu. Hojně převládá představa, že je jeho autorem Muhammad, a že je to vlastně překroucená Bible. Pohoršující bývá i to, že Ježíše Krista uznávají jen jako jednoho z proroků. Pravidelné modlitby muslimů a způsob jakým jsou k nim věřící svoláváni, většinou vzbuzuje u cestovatelů obdiv. Pouť do Mekky srovnávají s poutí křesťanů k Božímu hrobu. Shodně obdivují horlivosti a četnost muslimských modliteb.

Samozřejmě nejvíce rozebíraným tématem je vztah muslimů ke křesťanům žijících na jejich území. V tomto případě vládne mezi cestovateli téměř naprostá shoda. Uznávají, že si sice své náboženství mohou svobodně vyznávat, ale jejich kostely jsou bourány nebo přeměňovány na mešity a nové jim není dovoleno stavět. Také musí platit speciální daň, nesmí do úřadů a musí se odlišovat oděvem. Celkově z popisů soužití křesťanů a muslimů vyplývá, jak jsou křesťané utlačováni, avšak ani jeden z autorů si nepoloží ruku na srdce a nepřipomene, co zažívají muslimové žijící na křesťanských územích, pokud tedy něco zažívají a nejsou násilně nuceni přijmout křesťanství nebo se vystěhovat.

5 Události v muslimských zemích v období od 11. do 17. století

Celé 11. století se neslo ve znamení vnitřního oslabení islámského státu i veškeré společnosti. Říše byla rozdrobená na řadu malých nezávislých státních útvarů, prestiž chalífátu upadala i v samotném sídelním městě a zhroutil se i celý politický a právní systém, který vybudovala islámská říše podle vzoru Byzance a sasánovského Íránu. Takřka veškerou moc chalífů převzali vojenští samovládci, kteří svou autoritu prosazovali zbraní, zároveň silně poklesla i autorita samotného chalífy jakožto hlavy sunnitského islámu, protože značná část obyvatelstva se přiklonila k různým sektám a nad většinou říše od Íránu až po Egypt, včetně sídelního města chalífů, panovali ší'itští vojevůdci a knížata. Do takto oslabené říše přicházejí od východní hranice Turci a od roku 1096 křižáci.¹¹¹

Turci nebyli pro islámské země národem neznámým. Muslimové se s nimi poprvé setkali na východních hranicích říše, většinou jim sloužili jako otroci, které od dětství cvičili ve zbraní, aby pak sloužili ve vojsku, nazývali je výrazem „mamlúk“, „vlastněný“. Postupně získávali významnou úlohu nejen ve vojenské, ale i v politické oblasti. Některým jednotlivcům, i celým skupinám mamlúckých vojáků, otroků nebo žoldnéřů, se podařilo rozšířit svou moc natolik, že nakonec převzali vládu do svých rukou. Doposud bylo toto prolínání s tureckým národem vcelku pokojné, zásadní změna nastala až kolem roku 970 po bojovém vpádu a následném rozsáhlém stěhování tureckých kmenů.

Nejsilnější kmen Seldžuků, odnož tureckého kmenového svazu Guzzů (Oguzzů), odvozující svůj název od náčelníka Seldžuka, se usídlil v provincii Buchára a přijal islám. Seldžukovým vnukům se postupně podařilo vojenskými vpády získat celou východní a velkou část západního Íránu včetně Bagdádu; do roku 1079 se zmocnili Sýrie a Palestiny a dokonce i větší části byzantské Anatólie, jediný muslimský stát si nepodmanili – Egypt. Podařilo se jim tak sjednotit většinu území pod vládu jednoho panovníka. Seldžukové byli sunnitští muslimové, tudíž uznávali autoritu chalífů a tím přispěli k posílení jejich pozice, poněvadž pronásledovali veškeré ší'itské režimy, které

¹¹¹ Lewis, Bernard. *Dějiny Blízkého východu*. s. 79.

autoritu chalífy neuznávali.¹¹² Faktickou moc ale vykonával Selžukovec, který od dobytí Bagdádu roku 1055 vládl celé sjednocené říši, zahrnující území jihozápadní Asie a Anatólie, s titulem sultán. Po smrti třetího sultána Malikšáha roku 1092 vyvolali nástupnické spory mezi jeho syny občanskou válku, která vedla v rozdrobení říše na několik panství. Právě v této době, kdy byla celá říše oslabená a nejednotná, přicházejí roku 1096 do Levanty křižácká vojska.¹¹³

Během prvního třiceti let křesťané postupovali rychle kupředu podél syrského pobřeží až do Palestiny, jen do té doby, než se do vedení dostal atabeg mausilského seldžuckého prince, Abú Sa'íd Imáduddín Zangí. Zangí v roce 1127 dobyl město Mausil (Mosul), po něm jeho syn Núruddín Zaugí Damašek a tím bylo sjednoceno syrské vnitrozemí a severní Mezopotámie v jediný mocný stát, který již dokázal křižákům odolávat. Nyní šlo oběma stranám o to, která z nich ovládne Egypt, kde v té době spěla vláda Fátimovců ke konci.¹¹⁴ Do Egypta byl vyslán kurdský důstojník Saláhuddín Júsuf (Saladin) z rodu Ajjúbovců, který v roce 1172 zrušil fátimovský chalífát a obnovil podřízenost Egypta abbásovskému chalífátu.¹¹⁵

Saladin se zmocnil vlády v Sýrii a rovněž získal zpět Jeruzalém, křižáky tak vytlačil do úzkého pásma na východním pobřeží Středozemního moře. Abbásovským chalífou se nechal ustanovit sultánem nad Egyptem, Sýrií, Nubií, Jemenem a Palestinou.

¹¹² Ší'ité se tak museli stáhnout do ústraní. Část těch, hlásících se k *ismá'ílovcům* (radikální ší'itská skupina uznávající sedmého imáma Ismá'íla), vytvořila pod vedením Peršana Hassan ibn as-Sabbáha sektu *assasinů*, jejíž zfanatizovaní stoupenci podnikali sebevražedné útoky na muslimské státní představitele. Byli to tzv. *fadá'ílové*, obětující se, zvaní též *haššašín*, poživači hašišu, podle fámy, jež o nich tvrdila, že velmistr sekty v opojení hašišem vykouzloval rajske rozkoše, kterých se jim mělo dostat za obětování života za účelem politické vraždy. Podařilo se jim spáchat atentát na sultánova vezíra Nizámulmulka, což lze považovat za poslední úspěch šíitů o svržení nadvlády sunnitského chalífátu. Přestože byli assasini ve 13. století z větší části vyhlazeni Mongoly, sekta i navzdory početním ztrátám přežívala dál.

¹¹³ Tauer, Felix. *Svět islámu*. s. 175- 181.

¹¹⁴ Fátimovští chalífové vládli v Egyptě od roku 969, kdy byl dobyt čtvrtým fátimovským chalífem al-Mu'izzem. První tři fátimovští chalífové panovali pouze v severní Africe. Fátimovci odvozuji svůj původ a nárok na následnictví od Fátimy, dcery Proroka a manželky Alího. Prvním chalífou z tohoto rodu se stal Ubadulláh, údajný syn sedmého imáma Muhammada, syna předčasně zemřelého Ismá'íla. Al-Mu'izz si nechal v Egyptě vybudovat nové sídelní město – Misr al-Káhira. Největšího rozsahu dosahovala egyptská fátimovská říše za chalífy al-Mustansira (1036-1094), tehdy zahrnovala celou severní Afriku, Egypt, Sicílii, Sýrii a západní Arábii, avšak od roku 1058 nastával její postupný úpadek a k moci se dostávali vojenští samovládcí. Vláda fátimovců nepřinesla nijak zásadní změny ve vnitřních poměrech. Jedinou změnou byl sám ší'itský chalífa v zemi s převažujícím počtem sunnitů. Z toho tedy logicky vyplývá, že ší'a, konkrétně ismá'ílíja, byla protěžována při obsazování duchovních a soudních pozic. Čas od času to vyvolávalo bouře a incidenty, které propukaly od Iráku až po hranice Indie, ale nedosahovaly nijak nebezpečného rázu. Až na nepatrné výjimky (období vlády duševně narušeného chalífy al-Hakima [996-1021]), panovala v Egyptě náboženská tolerance nejen mezi muslimy, ale i vůči křesťanům a židům.

¹¹⁵ Lewis, Bernard. *Dějiny Blízkého východu*. s. 83.

Saladin ještě před svou smrtí rozdělil svou říši mezi své syny a bratra Safuddína (Safadin), ten v letech 1200-1218 celé území znovu sjednotil a následně opět rozdělil mezi své tři syny.

Pád Jeruzaléma vyvolal třetí křížovou výpravu, která se soustředila na obléhání pobřežního města Akká (Akkon), kde muslimská posádka utrpěla těžkou prohru. Definitivní mírová smlouva byla podepsána mezi Friedrichem II. a Safuddínovým synem al-Kámilem až roku 1229, stvrzující křesťanskou nadvládu nad Jeruzalémem, Betlémem a Nazaretem. Po uzavření míru s křížáky nastal roku 1238 úpadek ajjúbovské moci, zapříčiněný soupeřením jejich syrské linie s linií egyptskou. Syn al-Kámila proto odnal egyptským emírům jejich panství a daroval je tureckým mamlúkům. Po jeho smrti vypukl mezi mamlúky a emíry boj o moc, z něho vyšel vítězně roku 1259 mamlúk Sajfuddín Kutuz jako sultán al-Malik al-Muzhaffar (1259-1260).¹¹⁶

Ve 13. století se na hranicích islámské říše objevil nový nepřítel – Mogolové.¹¹⁷ V roce 1220 dobyli Bucháru, Samarkand a Transoxanii, do roku 1240 jim padl do rukou západní Írán, Gruzie, Arménie a severní Mezopotámie a tři roky později porazili seldžuckého sultána v Anatolii. Poslední kapkou bylo vyplenění Bagdádu a 20. února 1258 zavraždění chalífy i s celou rodinou. Abbásovský chalífát, který stál v čele sunnitského islámu pět století, ztratil moc. Veškeré náboženské a politické pravomoci náležící chalífům tak přešly na sultána.

Hlavním střediskem mongolské moci se stal po dobytí Bagdádu na osmdesát let Írán. Roku 1295 přestoupili na islám a podporovali rozvoj islámské literatury a vzdělanosti. Zároveň byli tolerantní i vůči příslušníkům jiných náboženství.¹¹⁸ Mongolským vládcům se v Íránu říkalo „ílchánové“, „místodržící“ na znamení, že jsou podřízeni moci chána v Mongolsku. Ílchánové se pokoušeli rozšiřovat říši západním směrem – v Anatolii si ze seldžuckých knížat učinili své vazaly, ale egyptské mamlúky okupující Sýrii se jim porazit nepodařilo. Boje mezi Íránem a Egyptem trvaly až do uzavření míru roku 1323. Íránská ílchánská říše se začala pomalu rozpadat až do roku

¹¹⁶ Tauer, Felix. *Svět islámu*. s. 184-186.

¹¹⁷ Mogolové neboli Tataři, etnicky spřízněni s Turky, titíž Tataři, kteří v roce 1241 vnikli na Moravu. Na severovýchodě Asie se podařilo mongolskému princovi Temudžinovi na počátku 13. století sjednotit kočovné kmeny, ovládnout celé území a získat titul Čingischán. V následujících letech si Čingischán podrobil zbývající mongolské a barbarské turecké kmeny, zvláště ty, které obývaly lesnatou jižní Sibiř. V roce 1218 už jeho říše sousedila s říší muslimského tureckého šáha.

¹¹⁸ Pro křesťany to znamenalo uvolnění předpisů, kterými islám omezoval jejich občanská a náboženská práva - bylo jim povoleno stavět nové kostely a scházet se při bohoslužbách.

1336, kdy se rozdělila na drobné státečky. Jakmile se v mongolské říši chopil moci Tímúr, v Evropě známý jako Tamerlán, byl Írán znovu obsazen a sjednocen. Tamerlán vnikl i do Indie, Iráku, podařilo se mu obsadit i Sýrii a v letech 1394-1400 okupoval Anatolii. Jelikož nedovedl dát své říši pevné základy, obrovský uzemní celek, který spravoval, se po jeho smrti rozpadl. Tímúrovci se udrželi pouze ve východním Íránu a Transoxanii.¹¹⁹

V době rozpadu mongolské ílchánské říše se v severozápadním cípu bývalé seldžucké Anatolie objevilo malé turecké knížectví, odvozující své jméno od jistého Osmana.¹²⁰ Celá Osmanova vláda, i vláda jeho nástupců byla ve znamení neustálých bojů s Byzantinci. Roku 1327 se zmocnili Bursy a učinili z ní své hlavní město. Významným datem se pro osmanské Turky stal rok 1357, kdy překročili Dardanely a zahájili expanzi na evropské půdě, při níž dobyli celou Thrákií až po okolí Cařihradu.

Celá druhá polovina 14. století byla pak již ve znamení mohutné turecké ofenzívy na Balkánském poloostrově, při níž byly po bitvě na Kosově poli roku 1389, přičleněny k tureckému panství Bulharsko a Srbsko. Podobný osud potkal i Byzantskou říši jen s tím rozdílem, že se stala pouze vazalem turecké říše. Ostatní Evropa si zatím neuvědomovala nebezpečí hrozící od nového nepřítele. Teprve roku 1396 podnikl uherský král Zikmund, syn Karla IV., křížovou výpravu podpořenou uherskou, německou a francouzskou armádou proti čtvrtému osmanskému sultánu Bajezidovi I., avšak neúspěšnou – v bitvě u Nikopole byli křižáci do jednoho pobiti.

Současně s výboji na evropské půdě probíhaly osmanské expanze do Malé Asie, zde to bylo spíše mírovými prostředky. Otec Bajezida, Murad I., získal koupí nebo dohodou území rodu Germiyanoglů a Hamidoglů a Ankaru, Bajezid pak nabyl Konyi, Tokat, Sivas, Kastamonu a území rodu Saruhan a Menteše.¹²¹

Osmanské útoky byly na krátkou dobu pozastaveny až Tamerlánem, kterému se podařilo porazit Bajezida v bitvě u Ankary roku 1402, čímž se rozpadlo osmanské maloasijské panství. V osmanské říši mezitím vládly nástupnické spory mezi Bajezidovými syny. Znovusjednotit celé území se podařilo až Bajezidovu vnuku

¹¹⁹ Lewis, Bernard. *Dějiny Blízkého východu*. s. 88-97.

¹²⁰ Osmanův otec, pololegendární zakladatel státu, Ertogul, byl se svým tureckým kmenem vazalem seldžuckého sultána z Konye. Ertogul přivedl svůj kočovný kmen z okolí výchoiránského Churásánu do říše maloasijských Seldžukovců. Sultánem byl pověřen střežením hranic s byzantskou říší. Historicky doložitelný Osman, zaujal po smrti svého otce jeho místo.

¹²¹ Tauer, Felix. *Svět islámu*. s. 223-231.

Muradu II. (1421-1451), navíc se mu podařilo rozšířit říši o značné části Řecka a Albánie, do vazalské závislosti získal podunajská knížectví a znovuzahájil obsazování Uher. Za jeho nástupce Mehmeda II. se osmanské panství rozkládalo od perských hranic až k Bělehradu a k Jaderskému moři. Jediný Cařihrad byl stále ještě držen byzantskými císaři, už jen do roku 1453, kdy byl dílem Mehmeda dobyt. Chrám sv. Sofie byl přeměněn na mešitu Aya Sofia, Cařihrad se začal nazývat Istanbul a stal se hlavním městem Osmanské říše a sám Mehmed přijal titul *Fátih*, Dobyvatel.

Výboje Mehmeda a jeho syna Bajezida II.(1481-1512) rozšířili osmanské území o Atény a většinu Řecka, Bosnu a Hercegovinu, mimo to turecká vojska pravidelně vpadala do Uher a jižního Rakouska, do vazalské závislosti se dostal Krym i se svým územím na jihu Ruska. Další sultán Selim I. (1512-1520) obrátil expanzi na východ a na jih, do Persie, Azerbajdžánu, Kurdistánu, do severního Iráku a do mamlúcké Sýrie a Egypta. Mamlúcký stát se v té době zmítal ve velké vnitřní krizi, jednou z příčin bylo obeplutí Afriky Portugalci, kteří tak objevili přímou námořní cestu z Evropy do Indie, a tím Egypt ztratil své dřívější výnosné postavení v transitním obchodu. Navíc po smrti sultána Kajtbáje, jenž ještě dokázal zdržet postupující úpadek, nastaly vnitřní politické zmatky, kdy se během krátké doby vystřídali čtyři sultáni.¹²² Této situace Selim ihned využil, roku 1517 obsadil Káhiru a zavraždil sultána i s jeho osmi sty emíry, tím definitivně padla mamlúcká dynastie. Spolu s Egyptem a Sýrií získal i Palestinu a tamní křesťanská poutní místa. Z Egypta převezl abbásovského chalífu, který byl jen loutkou pod ochranou mamlúků, do Cařihradu a sám se chalífou prohlásil. Navíc od šarífa Mekky získal ochranu nad oběma svatými městy – Mekkou i Medínou.¹²³

Za vlády Selimova syna Süleymana (1520-1566), dosáhla Osmanská říše vrcholu svého územního rozsahu i vnitřního rozkvětu. Süleyman se snažil rozšiřovat své území v Evropě – v letech 1525-1529 se pokusil zabrat Uhry a Rakousko, v roce 1526 v bitvě u Moháče, porazil uherského a českého krále Ludvíka. V roce 1529 již turecká vojska obléhala Vídeň, sice neúspěšně, ale v následujících letech získala asi na 150 let větší část Uher a jižní Slovensko. Roku 1547 uzavřel Ferdinand Habsburský se Süleymanem mír na pět let. Tehdy osmanské teritorium sahalo od marockých hranic na

¹²² O této situaci hovoří ve svém cestopise Jan Hasištejnský z Lobkovic. Správně zaznamenal, že v době jeho cesty poprvé „od starodávna, že nikdá po žádném králi žoldánu synové jeho žádný nediedil, až teď nyní za tohoto poslednjeho, když sem já tam byl, tepruv po jeho smrti to se zmienilo.“ (s. 109)

¹²³ Tauer, Felix. *Svět islámu*. s. 244-251.

západě až k Indickému oceánu na východě a od egyptsko-súdánských hranic na jihu až po Azovské moře a Nové Zámky na Slovensku.

Po smrti Sülejmana až do počátku 17. století následovali panovníci slabí a neschopní, za nichž započalo postupné rozpadání správní i vojenské organizace. První velkou porážku utrpěli Osmané v roce 1571 v námořní bitvě u Lepanta. Zanedlouho se jim ale podařilo znovuobnovit svou nadvládu nad Středozemním mořem. Od roku 1593 vedli Turci válku s Habsburky, nazývanou válkou třináctiletou. Byla vedena se střídavými úspěchy do roku 1606, kdy ji ukončil tzv. žitvatorocký mír. Od této události začíná osmanský sultán uznávat císařský titul Habsburků a začíná s nimi jednat jako rovný a rovným.

Ve výše analyzovaných cestopisech jsou Osmané líčeni jako brutální vetřelci, kteří jen loupili, vraždili a znásilňovali. Takovéto chování samozřejmě nemůžeme vyloučit, zvláště v situacích, kdy se Turci mstili za projevy odporu. Vojenské akce Turků ale podléhaly přísným pravidlům vedení boje a masové vraždění ani nebylo v zájmu dobyvatele, který se snažil co nejdříve získat loajalitu podrobeného obyvatelstva a využít jeho pracovní síly. Zvěrstva ani etnické čistky rozhodně nebyly součástí osmanské expanze a krvežíznivost Turků nebyla o nic hrůznější než brutalita evropských vojsk.¹²⁴

Na počátku 17. století se začíná čím dál tím víc projevovat hospodářská krize Osmanské říše způsobená zámořskými objevy. Hlavní tepny světového obchodu byly přeneseny ze Středomoří na Atlantský oceán. Příliv obrovského množství zlata a stříbra z Nového světa přivodil v polovině 16. století tzv. cenovou revoluci, která se nejvíc dotkla právě Turecka, jehož měna byla založena na stříbře. Hodnota stříbrně turecké mince, akče, prudce klesla a devalvace byla příčinnou trvalé finanční krize se závažnými ekonomickými a sociálními důsledky. Turecké suroviny se stávaly stále levnějšími pro evropské obchodníky a byly vyváženy v obrovském množství. Snížení státních příjmů vedlo k neustálému zvyšování daní a ke korupci. Osmanské mince byly postupně vytlačovány cizími, navíc se stále zvyšovaly náklady na armádu a její výzbroj a tudíž nezbyvaly peníze na výplaty státních zaměstnanců. Doposud perfektně fungující

¹²⁴ Bečka, Jiří, Mendel, Miloš. *Islám a české země*. s. 33.

státní aparát, který byl zárukou fungování Osmanské říše, upadal a rozmáhalo se v něm braní úplatků, vydírání, nepořádek a lajdáctví.¹²⁵

Situace v jednotlivých provinciích Osmanské říše nebyla stejná. Mezi jednu z nejchudších patřila Palestina a naproti tomu sousední Egypt oplýval bohatstvím. Palestina byla chudá a také nebezpečná zejména díky kočovným arabským beduínům, kteří přeměňovali ornou půdu v pastviny pro svůj dobytek. Vzpírali se proti vládním nařízením a nebylo je možné přimět k poslušnosti ani vojensky, protože se stahovali do pouště, kam za nimi osmanské vojsko těžko pronikalo. Tito kočovní beduínové z hladu a bídy přepadávali vesnice i karavany, poněvadž jejich vlastní stáda je nedokázala uživit. Do státní pokladny tudíž od daňových poplatníků šla jen nepatrná částka a kvůli tomu byli křesťanští poutníci navštěvující Palestinu nuceni tureckými úřady platit poplatky za všechno možné. Na oplátku jim ve vykonávání poutí nijak nebránili, protože jinak by přicházeli o značnou část příjmů.

Křesťané žijící na osmanském území byli pod sultánovou ochranou, která se vztahovala na všechny jinověrce. V celé říši vládla náboženská tolerance, avšak prostý lid občas dával najevo pohrdání a posměch vůči jinověrcům. V 15. a 16. století byli jinověrci dokonce i oproštěni od daní a měli vlastní civilní a náboženskou samosprávu. Důkazem velké náboženské tolerance bylo i to, že většina Židů žijících ve Španělsku, která byla koncem 15. století násilím donucena se vystěhovat, našla nový domov právě na území Osmanské říše. V době, kdy v křesťanském Španělsku byli muslimové násilím obraceni na katolictví, žily v Osmanské říši miliony křesťanů a nikdo je nenutil k přestupu na islám. Mohli mít vlastní kostely i kláštery a křesťanští poutníci a obchodníci se mohli v podstatě volně pohybovat. Oproti tomu si evropští muslimové o takovéto vstřícnosti ze strany křesťanů mohli nechat jenom zdát.¹²⁶

¹²⁵ Kožík, František. *Cesta Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdrůžic a na Pecce*. s. 191-192.

¹²⁶ Kožík, František. *Cesta Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdrůžic a na Pecce*. s. 193-194.

Závěr

Z analýzy obrazu islámu v raně novověkých cestopisech vyplývá větší či menší míra předpojatosti autorů vůči čemukoliv islámskému. Někdy skoro až xenofobní přístup charakterizuje výpovědi cestovatelů o muslimech – na náboženství muslimů a jejich zvyky nahlízejí vždy s odstupem, někdy až pohrdavě a nenávisťně, jako tomu je především v díle Kryštofa Haranta. Vlastní náboženství, kulturu a národ cestovatelé vždy hodnotí jako to lepší, oproti těm „druhým“, pohanům, „machometánům“. Největším „trnem v oku“ je pro poutníky skutečnost, že tak posvátné místo jako je Jeruzalém, je v rukou „těchto pohanů“.

Více než samotného islámu si autoři cestopisů všímají spíše zvyků muslimů a zvláště těch, které jim jako Evropanům připadají zvláštní. Velkou roli zde hraje nevědomost a neochota dozvědět se něco náboženství o těch „heretiků“. Když už nějaké věroučné informace přinášejí, tak je to zvláště proto, aby ujistili křesťanské čtenáře v pravosti jejich víry.

V české historii se paradoxně můžeme také často setkat i s takovými odpůrci islámu, kteří své předsudky dokážou odsunout, zradit své duchovní hodnoty, ve prospěch mocenských ambic. Příkladem může být jednání českých stavů (mezi něž patřil mimo jiné i Kryštof Harant) s osmanskými Turky o pomoc při soupeření s Habsburky. Hlavním aktérem v jednání s Osmany byl autor *Antialkoránu*, polemiky s islámským náboženstvím, Václav Budovec z Budova.

V této mé práci předložený detailní rozbor cestopisů do muslimských oblastí, je jen malým výsekem z množství pramenů, které by se k otázce odrazu islámu v českém písemnictví mohly vyjádřit, doufám však, že tato práce alespoň částečně přispěje ke studiu představ o islámu v české literatuře.

Seznam použité literatury

1. Primární zdroje

Bečka, Jiří, Mendel, Miloš. *Islám a české země.* Praha: Votobia, 1998. 207 s. ISBN 80-7220-034-8

Harant z Polžic a Bezdržic, Kryštof. *Cesta z království českého do Benátek: odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii.* Díl I. a II.. Praha: František Řivnáč, 1854. 294 a 264 s. Staročeská bibliothéka; Sv. IV

Hasištejnský z Lobkovic, Jan. *Putování k svatému hrobu.* znovu vydal dr. Fr. Maleček. Praha: J. Otto, 1907. 180 s.

Mendel, Miloš, Ostřanský, Bronislav, Rataj, Tomáš. *Islám v srdci Evropy.* 1. vydání. Praha: Academia, 2007. 501 s. ISBN 978-80-200-1554-9

Prášek, Justin Václav, Dr.. Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491-92. Praha : Nákladem české akademie císaře Františka Josefa pro věd, slovesnost a umění, 1894. 39 s..

Prefát z Vlkanova, Oldřich. *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestyny, to jest země někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božímu hrobu, kteraužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXVI.* k vydání upravil Karel Hrdina. 1. vydání. Praha: Vesmír, 1947. 382 s.

Vratislav z Mitrovic, Václav. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic.* k vydání připravil, doslov a poznámky napsal Jiří Daňhelka; předmluvu napsal František Martin Pelcl. Praha: Československý spisovatel, 1950 (Mladá fronta). 209 s. Národní klenotnice; Sv. 44.

2. Sekundární zdroje

Budovec z Budova, Václav. *Antialkorán.* k vydání připravila, předmluvu napsala, poznámkami a vysvětlivkami, ediční poznámkou, slovníčkem a rejstříkem opatřila Noemi Rejchrtová. 1. vyd.. Praha: Odeon, 1989. 435 s. Živá díla minulosti; Sv. 108. ISBN 80-207-0174-5 (Váz.)

Cestopis tzv. Mandevilla. předml. J. Janáček. přípr. F. Šimek. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1963. 205 s. Živá díla minulosti; Sv. 32.

Kropáček, Luboš. *Duchovní cesty islámu.* 4. vydání. Praha: Vyšehrad, 2006. 312 s. ISBN 80-7021-821-5

Kožík, František. *Cesta Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic a na Pecce.* doslov napsal PhDr. Ivan Hrbek. 1. vydání. Praha: Panorama, 1988. 200 s.

Kunský, Josef. *Čeští cestovatelé. Díl 1.* 1. vydání. Praha: Orbis, 1961. 421 s. Poznání světa.

Lewis, Bernard. *Dějiny Blízkého východu.* 1. Vydání. Praha: Lidové noviny, 1997. 383 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-191-3

Ostřanský, Bronislav. „Odras islámu v českém písemnictví“. *Dingir.* 2006. č. 1.. ročník IX.. s. 14-16.

Polo, Marco. *Milión o záležitostech Tatarů a Východních Indií.* 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1961. 325 s. Živá díla minulosti; Sv. 28.

Schejbal, Josef, V. *Senzace pěti století v kramářské písni.* 1. vydání. Hradec Králové: Kruh, 1991. 392 s. Edice Prostor. ISBN 80-7031-624-1

Tauer, Felix. *Svět islámu – dějiny a kultura.* 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 2006. 448 s. ISBN 80-7021-828-2

Tichá, Zdeňka. *Jak staří Čechové poznávali svět: Výbor ze starších českých cestopisů 14. - 17. století.* 1. Vydání. Praha: Vyšehrad, 1986. 328 s.

Usáma ibn Munkiz. *Kniha zkušeností arabského bojovníka s křižáky.* 1. vydání. Praha: Odeon, 1971. 352 s. Světová četba; sv. 430.

Voragine, Jakub, de. *Legenda Aurea.* z latiny přeložil V. Bahněk. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 1998. 358 s.